záhorie 3

ROČNÍK IV. / 1995 cena 5 Sk

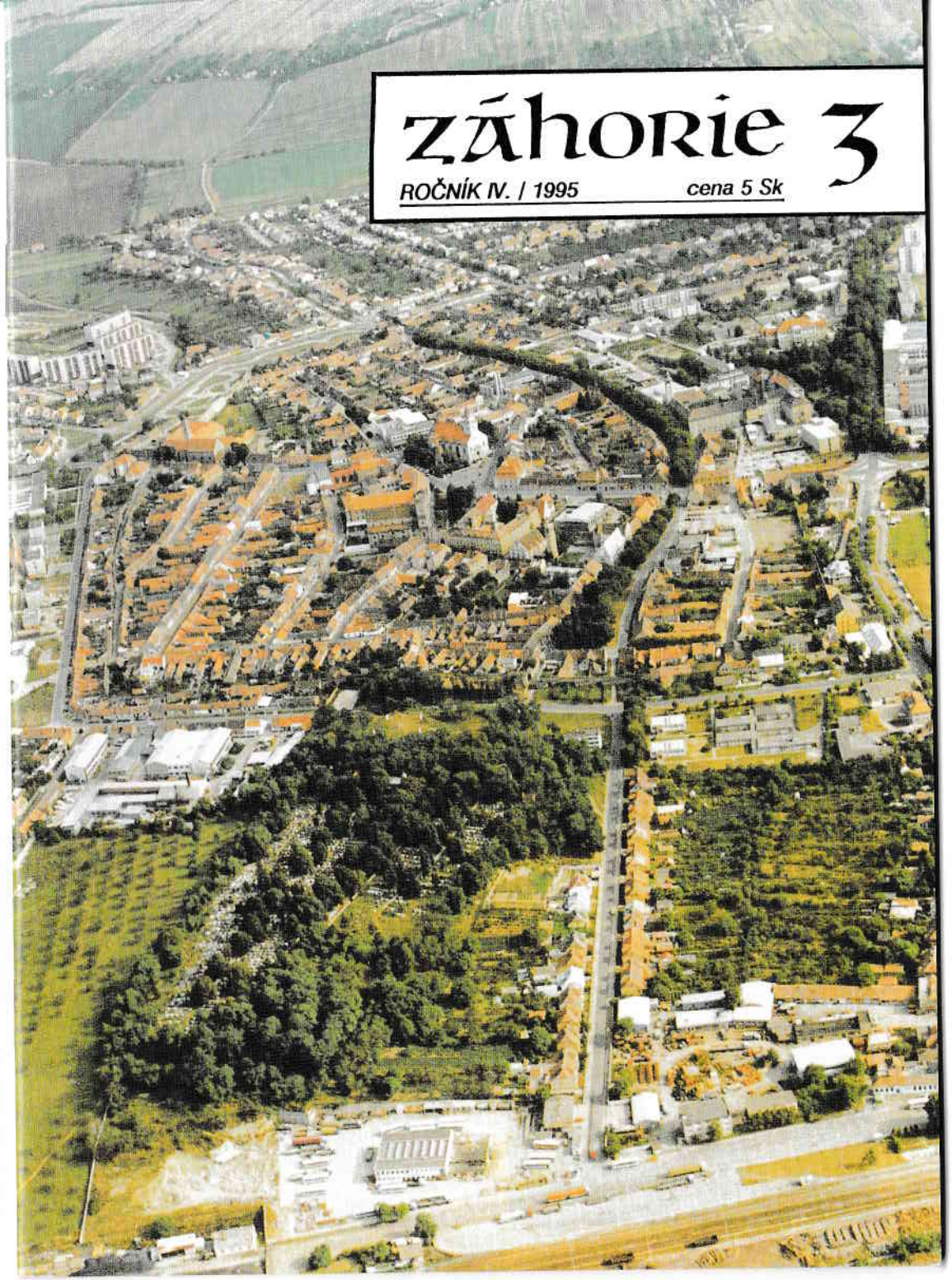

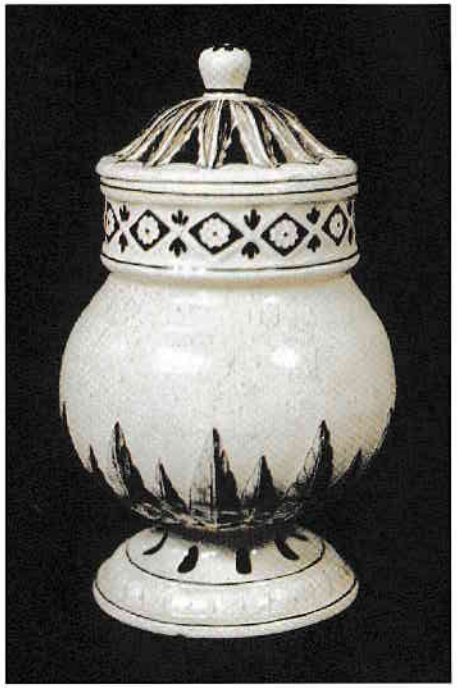

ZÁHORIE

- vlastivedný časopis venovaný dejinám, tradíciám, prírode a kultúre Záhoria

Vydáva Záhorské múzeum v Skalici

Zodpovedný redaktor:
PhDr. Štefan Zajíček
Výkonný redaktor:
PhDr. Viera Drahošová
Redaktori:
Mgr. Peter Michalovič
Mgr. Vladimír Petrovič
Tajomníčka redakcie:
Margita Antónia Ilenčíková
Grafická úprava:
Mgr. Vladimír Petrovič
Technický redaktor:
Jozef Vaníček
Reprofoto:
Ján Pardubský

Redakčná rada:
PhDr. Eva Fordinálová, RNDr. Ján Hrbatý, Mgr. Michal Kalamenovič, Branislav Kolény, Mgr. Ľudovít Košík, Mgr. Jozef Mikuš, Mgr. Miroslav Minďáš, Štefan Moravčík, PhDr. Konštantín Palkovič,CSc., Mgr. Eva Pernecká,

Predseda redakčnej rady:
PhDr. Mária Zajíčková

Na obálke:
Letecký pohľad na historické jadro Skalice.
Foto: Marián Thurzo
Holíčska kamenina.
Zo zbierok ZM Skalica

OBSAH

Č.3/95

RNDr. Anton Michálek, CSc.: **Stárnutie obyvateľstva na Záhorí** 2
PhDr. Etela Studeníková, CSc.: **Záhorie v staršej dobe bronzovej** 5
PhDr. Eva Fordinálová, CSc.: **Epos spod Devína** 8
Marián Náhlik: **Keď sa v Skalici a Senici strieľalo** 11
Ing. Vladimír Uher: **K nedožitým 85. narodeninám prof. Jozefa Čabelku** 12
Pavel Proksa: **Malvína Boorová** 14
PhDr. Mária Zajíčková: **Priekopník bicyklovania zo Senice** 15
NÁŠ ROZHOVOR s Pavlom Bunčákom 17
PhDr. Konštantín Palkovič, CSc.: **Konope a ich spracovanie v Prietrži** .. 19
Z dobovej tlače 21
Mgr. Peter Michalovič: **Ked sem sa odbírau** 23
RNDr. Ján Hrbatý: **ENCY 1995** 25
PhDr. Konštantín Palkovič, CSc.: **Turistika na Záhorí** 26
Povesť 28
SPRÁVY 29
Predstavujeme sa Vám 32

R.Č.OU 10/91. Vychádza 6x ročne.
Časopis v okrese Senica rozširuje prostredníctvom svojich stánkov PNS. Objednávky a predplatné zasielajte na adresu: Záhorské múzeum, nám. Slobody 12, 909 01 Skalica

Podávanie novinových zásielok povolené SP š.p. ZsRP Bratislava č.j. 850 - PO zo dňa 12.4. 1994

Stárnutie obyvateľstva
na Záhorí

Proces stárnutia obyvateľstva sa stáva v niektorých oblastiach resp. regiónoch Slovenska závažným problémom. V menšej miere môžeme tento proces sledovať aj na Záhorí, kde v sledovanom období rokov 1961 až 1991 vzrástol podiel postproduktívnej zložky obyvateľstva. Tento trend môžeme vidieť v tabuľke, ktorá zachytáva počet a podiel obyvateľstva podľa hlavných vekových skupín.

Tabuľka: Obyvateľstvo podľa základných vekových skupín

Rok sčítania	0 - 14	15 - 59 M 15 - 54 Ž	60 + M 55 + Ž
1961 abs. v %	50 346 29,7	96 914 x 57,1	22 389 xx 13,2
1970 abs. v %	46 325 25,9	97 915 54,8	34 282 19,2
1980 abs. v %	50 015 26,1	107 224 55,9	34 546 18,0
1991 abs. v %	49 547 25,4	109 784 56,3	35 522 18,2

x Muži aj ženy od 15-60 rokov
xx Muži aj ženy nad 60 rokov

Ak sledujeme obyvateľstvo podľa hlavných vekových skupín, podiel obyvateľstva predproduktívneho veku t.j. 0-14 ročných, dosiahol v r. 1991 hodnotu 25,4 % a v porovnaní s rokom 1961, kedy predproduktívne obyvateľstvo tvorilo až 29,7 %, to znamená výrazný pokles v zastúpení tejto skupiny. Mierny relatívny pokles sme zaznamenali aj u produktívnej zložky obyvateľstva, ktorá v r. 1961 tvorila 57,1 % a v r. 1991 predstavovala 56,3 %. Naproti tomu sme zaznamenali nárast postproduktívnej zložky obyvateľstva, ktorá v r. 1961 tvorila len 13,2 % a v r. 1991 až 18,2 % z celkového počtu obyvateľstva. Je treba však upozorniť na skutočnosť, že nízky podiel postproduktívnej zložky v r. 1961 je spôsobený aj tým, že pri sčítaní v tomto roku ženy vo vekovej skupine 55-59 ročných boli zaradené do produktívnej zložky obyvateľstva. Ak sledujeme počet mužov a žien pripadajúcich na tisíc obyvateľov v päťročných vekových skupinách na Záhorí a porovnáme ho

so stavom na Slovensku, môžeme vidieť, že v mnohých skupinách je zastúpenie mužov aj žien podobné. Kým na Záhorí je viac mužov i žien pripadajúcich na 1 000 obyvateľov v skupinách 0-4 a 5-9 ročných, Slovensko má viac mužov a žien v produktívnych skupinách s výnimkou 25-29 a 30-34 ročných mužov a 45-49 a 50-54 ročných žien, ktorých výraznejšie zastúpenie vidíme na Záhorí. Tento jav spájame s odchodom produktívnych skupín obyvateľstva Záhoria za prácou mimo región. Najvýraznejší rozdiel medzi počtom mužov a žien pripadajúcich na 1 000 obyvateľov však vidíme v postproduktívnych skupinách, ktoré na Záhorí majú výraznejšie zastúpenie, a to ako muži tak i ženy v skupinách nad 65 rokov.

Názorný obraz o vekovej skladbe obyvateľov Záhoria ako celku podáva veková pyramída zhotovená podľa jednotiek veku v r. 1991 (na obrázku).

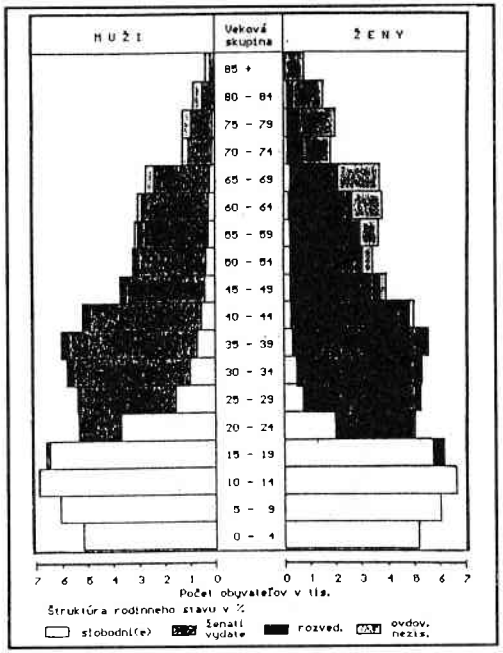

Veková pyramída obyvateľstva Záhoria mala v r. 1991 prechodný tvar medzi progresívnym a stacionárnym typom. Index veku dosiahol 1,39, čo predstavuje mierne progresívny typ populácie. Na vekovej pyramíde môžeme pozorovať tri charakteristické zárezy:

1. Zárezy vo vekových skupinách 20-24 a 25-29 ročných, vyjadrujúce znížený podiel osôb narodených v r. 1962-1970. Domnievame sa, že tento retardačný stav spôsobili niektoré faktory ako napr. bytová tieseň, ale najmä predmetné zabezpečenie domácností a uprednostnenie malého počtu detí.
2. Zárezy vo vekových skupinách 50-54 a 55-59 ročných vyjadrujú znížený podiel osôb narodených v r. 1930-1939 v období hospodárskej krízy.
3. Najvýraznejší zárez môžeme vidieť u 70-74 ročných, zapríčinený znížením počtu narodených v r. 1916-1920 a zvýšenou úmrtnosťou týchto ročníkov v prvej svetovej vojne.

Výraznejšie diferenciácie vekovej štruktúry obyvateľstva môžeme sledovať v obciach, a to v dôsledku väčšieho uplatnenia vplyvu migračných

pohybov. Rozdiel vo vekových štruktúrach obcí môžeme sledovať na mape, ktorá ukazuje typy obcí podľa vekovej štruktúry obyvateľstva a zároveň zachytáva aj zmeny v sledovaných desaťročiach.

Mapa je zostrojená na základe vyčísleného indexu veku, vyjadrujúceho vzťah predproduktívnych vekových skupín k postproduktívnym vekovým skupinám v r. 1961, 1970, 1980, 1991. Určili sme tri základné typy populácií a všetky obce regiónu sme priradili do jedného z troch základných typov.

Ak v r. 1961 sa všetky obce regiónu vyznačovali progresívnym typom populácie a v 8 obciach dosiahol index veku hodnoty vyššie ako 3 (čo predstavuje vysoko progresívny typ populácie), v r. 1991 najväčší podiel (37 obcí) tvorili obce so stacionárnym typom populácie. Regresívny typ populácie je zastúpený v 27 obciach a len v 24 obciach zaznamenávame progresívny typ populácie. Ani jedna z obcí však nedosahuje hodnotu indexu veku vyššiu ako 3.

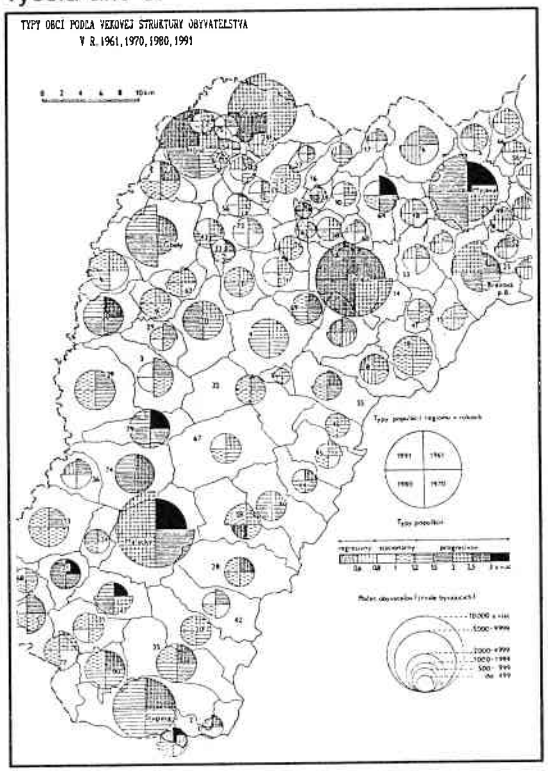

Obce s regresívnym typom populácií sú najviac zastúpené v oblastiach kopaničiarskeho osídlenia Myjavskej pahorkatiny alebo v blízkosti väčších miest. Vysoko regresívny typ populácie sme zaznamenali v desiatich obciach, z ktorých najnižšie hodnoty indexu veku vykazujú Kovalovec (0,42), Borinka a Cerová-Lieskové (0,47), Brestovec (0,50), Priepasné (0,51), Hlboké (0,53), Bílkove Humence a Marianka (0,59). Sú to všetko malé obce od 155 obyvateľov (Kovalovec) do 1 086 obyvateľov (Brestovec) s výnimkou Cerovej-Lieskové s 1 440 obyvat. Regresívny typ populácie v týchto obciach súvisí s ich celkovým úpadkom, ale najmä s odchodom produktívneho obyvateľstva do miest alebo väčších obcí a následným zvýšením podielu starého obyvateľstva.

Na základe získaných výsledkov môžeme konštatovať, že v sledovanom období obyvateľstvo na Záhorí zostárlo. Aký bude ďalší vývoj obyvateľstva na Záhorí je ťažko predpokladať, pretože bude závislý od mnohých faktorov súvisiacich s transformáciou celého regiónu.

Anton Michálek

Záhorie v staršej dobe bronzovej

Osídlenie Záhoria v staršej dobe bronzovej v porovnaní s ostatnými regiónmi juhozápadného Slovenska a priľahlého územia juhovýchodnej Moravy sa javí ako sporadické a menej významné. V skutočnosti je tento klamlivý obraz iba odrazom súčasného stavu bádania. Na území Záhorskej nížiny sa totiž nerealizovali rozsiahlejšie systematické terénne výskumy z tohto obdobia podobného charakteru ako napríklad na Podunajskej pahorkatine, Podunajskej nížine či na južnej Morave, nehovoriac už o Dolnom Rakúsku. Jedinou výnimkou je systematický archeologický výskum opevnenej výšinnej osady **Zámčisko pri Uníne**, ktorý uskutočnili pracovníci Archeologického múzea SNM v Bratislave v rokoch 1980-1983.[1]

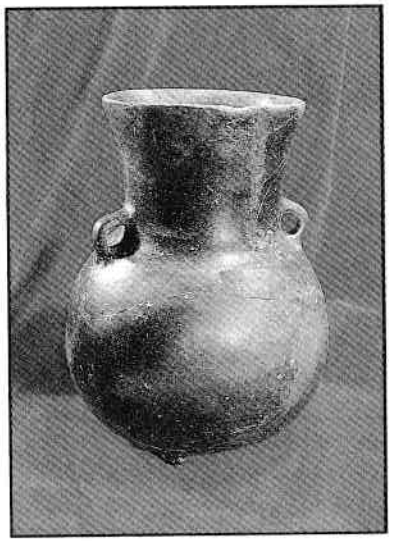

Amfora zo Zámčiska pri Uníne.
Foto: I. Kovačovská

Ojedinelé nálezy, náhodné objavy, krátkodobé záchranné akcie, zbery, či staršie správy v odbornej literatúre dovoľujú aj napriek spomenutému nedostatku, vyhodnotiť toto územie v staršej dobe bronzovej práve na pozadí výsledkov výskumu Zámčiska. Samotná geografická poloha na rozhraní vnútrokarpatských a západných - mimokarpatských kultúrnych zoskupení a spoločenstiev predurčovala Záhorskú nížinu k mimoriadne dôležitej sprostredkujúcej úlohe. Túto funkciu plnilo Záhorie nielen v rámci tu pertraktovaného obdobia prvej polovice 2. tisícročia pred Kristom, ale tiež v nasledujúcich etapách pravekého a včasnostredovekého dejinného vývoja. Už samotný fakt, že rieka Morava zväčša netvorila prirodzenú hranicu - tú tvorili Karpaty, ale spojnicu a cez ňu bol prístup k jednému z hlavných komunikačných spojov Európy - k Dunaju, bol smerodajným v osídľovacom procese a šírení kultúrnych vplyvov.

Práve priaznivé geografické podmienky boli základom, z ktorého pramenila výrobná, hospodárska a politická moc obyvateľov akropole hradiska na unínskom Zámčisku s mohutným a dômyselným fortifikačným systémom.

Ďalším predpokladom pre vznik takéhoto mocného hradiska bola existencia dostatočne veľkého a hospodársky výkonného poľnohospodárskeho zázemia, ktoré navyše bolo schopné zabezpečovať ochranu obchodných trás. Podľa predbežného zhodnotenia nálezového fondu a prírodných podmienok možno predpokladať, že Zámčisko v určitej podobe ovládalo Chvojnickú pahorkatinu, Gbelský dvor, Pomoravie (zrejme na obidvoch brehoch) a smerom na juh prinajmenej povodie Rudavy. Ďalší región sa rysuje v širšom zázemí západnej a južnej časti Bratislavy, kde ale hradisko podobného významu zo staršej doby bronzovej nepoznáme.

Kultúrna situácia v počiatkoch staršej doby bronzovej na Záhorí nie je cel-

kom objasnená. Okolie Bratislavy inklinuje skôr k Podunajsku, pokiaľ severnejšie časti podobne ako aj ľavobrežné Pomoravie (stredný úsek toku) bolo osídlené tzv. nitrianskou skupinou. Dokladajú to sporadicky nálezy keramiky, často ešte epišnúrového razenia, ale napríklad aj časť skrčenej kostry mladého muža s charakteristickými kamennými retušovanými hrotmi šípov zo Zohoru. Pomerne skoro - už na rozhraní stupňov BA 1/BA 2 sa územie Záhoria dostáva do sféry únětickej kultúry, ktorá prichádza zo západu a prenikla postupne aj za Karpaty. Stala sa vlastne základom pre kryštalizáciu významného kultúrneho komplexu, pomenovaného podľa dávnejšie preskúmaných lokalít s podobným centrálnym postavením a významom ako malo Zámčisko v Uníne: Böheimkirchen (Dolné Rakúsko) - Maďarovce (Slovensko) - Věteřov (Morava).

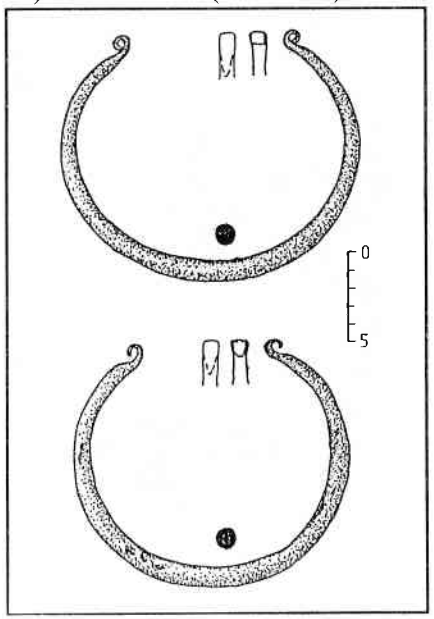

Bronzové hrivny z Holíča

Nezanedbateľný podiel pri kryštalizácii tejto kultúry mali aj juhovýchodné vplyvy z centrálnej časti Karpatskej kotliny. Za kryštalizačné centrum možno považovať na základe sídliskových fáz zachytených na Zámčisku aj územie Záhoria. Tento kultúrny komplex sa vyznačuje mimoriadne rozsiahlou keramickou produkciou na dokonalej remeselníckej úrovni (obr.1), ale aj bohatou a variabilnou kostenou a parohovou industriou. Kovovýroba na výšinných a centrálnych hradiskách je obecne veľmi sporadicky zastúpená; naopak v Uníne v tomto smere patrí medzi výnimočne bohaté. Táto významná kultúra na Záhorí dosahuje vrchol svojho rozvoja okolo r. 1500 pred Kristom. Postupne na začiatku strednej doby bronzovej sa v dôsledku kultúrnych a spoločenských zmien postupne transformuje do tzv. stredodunajskej mohylovej kultúry.[2]

Z uvedeného časového úseku - t.j. prvej polovice 2. tisícročia, poznáme okrem nálezov zo Zámčiska niekoľko nanajvýš unikátnych predmetov. Jedným spomedzi najdôležitejších nálezových celkov je v odbornej (aj zahraničnej) literatúre často citovaný, avšak stratený (?) hromadný nález bronzových hrivien zo Skalice, ktorý obsahoval až takmer 800 ks. Ide o formu bronzovej suroviny, ktorá mala tvar nákrčného kruhu s očkami na konci. Udávané množstvo a váha tak zodpovedajú hromadným nálezom hrivien z Rakúska, Moravy, Čiech či Bavorska. Na Slovensku sa ďalší hromadný nález, ale nie celkom overený, našiel niekde v okolí Bratislavy (cez 120 ks). Neprekvapujú preto ani správy o veľkom náleze "medených kruhov" v **Holíči**, o ktorom sa zmieňovali viacerí návštevníci výskumu v Uníne. Údajne vážili niekoľko kilogramov a našiel sa pri kopaní zákopov niekde "nad kostolom" koncom druhej svetovej vojny. Dva z nich sa podarilo zdokumentovať (obr.2). Niekoľko kusov sa údajne nachádza v neprístupnej súkromnej zbierke v Šaštíne-Strážach. Väčšinu však hneď po objavení vyviezli do zahraničia. Lokalizáciu hromadného nálezu do Holíča možno považovať za hodnovernú. V katastri Holíča resp. v jeho bezprostrednej blízkosti sa muselo nachádzať v staršej dobe bronzovej buď sídlisko, alebo pohrebisko, pretože poznáme niekoľko zaujímavých starobronzových predmetov lokalizovaných práve do tohto strategicky dôležitého mesta. V bohatej zbierke bývalého evanjelického lýcea v Bratislave (deponovaného v AM SNM - archeologická časť) je uložená bronzová sekerka s postrannými lištami, výrezom v tyle a s výrazným vejárovitým ostrím ako aj dve drôtené špirálovité ozdoby (obr.3.).

Ďalší údaj je nález kostrového hrobu, v ktorom sa našiel starobronzový krčiaštek. Intenzitu osídlenia a tým aj význam práve tohto mikroregiónu, ostatne popri už spomenutom depote hrivien v Skalici, dokladajú ojedinelé nálezy keramiky a jednej ihlice zo Skalice a Kopčian.[3]

Výnimočne dobre zachovanú bronzovú dýku (obr.4), ktorú objavili študenti počas "zemiakovej brigády" na pozemkoch poľnohospodárskeho družstva v **Borskom Mikuláši** začiatkom 80-tych rokov, sprostredkoval pre dokumentáciu dr. Š. Holčík, CSc. od nálezcu. Presne identifikovať miesto nálezu sa nám napriek viacerým pokusom nepodarilo. Nepochybne ide o osídlený priestor už aj s ohľadom na charakter nálezu. Ide totiž o unikátny typ dýky na území Slovenska. Z hľadiska typologického predstavuje tiež výnimočnú formu v rámci skupiny stredoeurópskych bohato zdobených únětických dýk. Bola odlievaná v jednom kuse v dvojdielnej forme. Je zaujímavé, že ide o najvýchodnejšie položené miesto výskytu. Z územia Moravy je známy taktiež iba jeden exemplár tejto na svoju dobu honosnej zbrane. Našiel sa v konštrukčne nákladnom hrobe na pohrebisku v Mušove.[4] Pokiaľ sa neobjaví miesto nálezu a nevyjasnia nálezové okolnosti, môžeme iba uvažovať o tom, či ide o lokálny výrobok, majetok obchodníka spoza Moravy alebo o votívny nález.

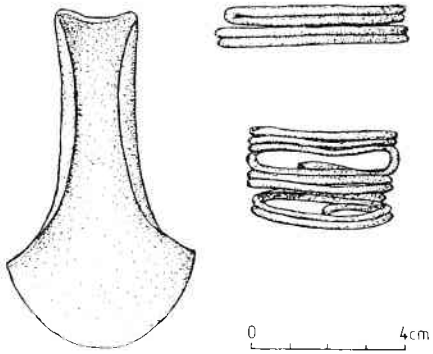

Bronzová sekerka z Holíča

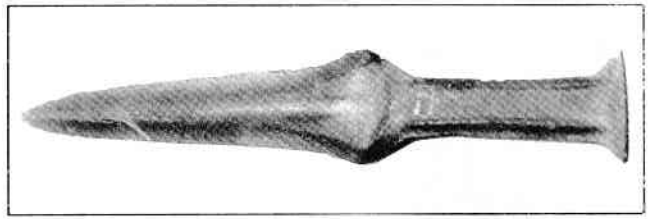

Unikátny typ dýky z Borského Sv. Mikuláša

V každom prípade, okrem Zámčiska v Uníne aj v príspevku spomínané nálezy dotvárajú obraz osídlenia Záhorskej nížiny v staršej dobe bronzovej a vlastne umocňuje jeho význam v širších stredoeurópskych súvislostiach.

Etela Studeníková

Poznámky a použitá literatúra:

1. Podrob. k problematike osídlenia unínskeho Zámčiska sa vrátim v niektorom z nasledujúcich čísiel Záhoria.
2. Popri výnimočných nálezoch keramických depotov zo strednej doby bronzovej z Kopčian a Zohoru je osídlenie stredodunajskej mohylovej kultúry vrátane zachytenej prestavby opevňovacieho systému doložené na Zámčisku.
3. Eisner,J. 1933: Slovensko v pravěku. Bratislava; Pichlerová,M. 1971: Nové nálezy maďarovskej kultúry v zbierkach SNM v Bratislave. In: Zborník SNM 65, História 11, s.5-21; Novotná, M. 1984: Halsringe und Diademe in der Slowakei. PBF XI, 4 München
4. Stuchlík,S.1980: Únětický hrob s bronzovou dýkou s litou rukojetí z Mušova. Archeol. rozhledy 32, s. 381-392.

Epos spod Devína

Keď sa vnoríme do poézie Jána Hollého, zacítime v nej chuť a vôňu jeho rodného Záhoria.

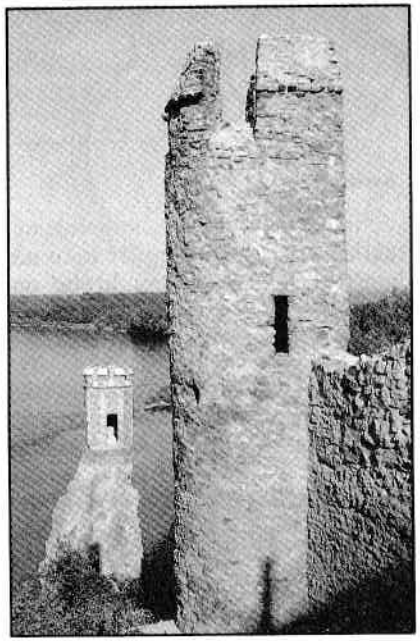

Najzreteľnejšie túto atmosféru preniesol do svojho prvého pôvodného diela - eposu Svatopluk /1833/; v ňom podstatná časť deja sa odohráva práve na Záhorí, ktoré pri sútoku Moravy a Dunaja sa končí Devínom ako výkričníkom. Na Devíne a pod ním - na nížine Záhoria pri rieke Morave sa uskutočňujú najdôležitejšie udalosti eposu.

Záhorákom - Belohorcom /podľa Bielej hory v Malých Karpatoch/ prisúdil Hollý po kniežacej rodine - Svätoplukovi a Slavimírovi - najdôležitejšie postavenie: oni vyrieknu v slovenskom sneme na Devíne rozhodujúce návrhy na riešenie situácie, v ktorej sa krajina nachádza. Na záhorské vrchy - Bielu horu a Kobylu nad Devínom - umiestňuje Hollý svoju Umku.

V epose zaujme postava Zemižížňa, veľmoža historicky potvrdeného ako vedúceho "delegácie" zo Svätoplukovho dvora do Ríma k pápežovi Jánovi VIII. V Hollého básnickej interpretácii je Zemižížeň Záhorák - Belohorec; s najväčšou pravdepodobnosťou ho inšpirovalo k tejto myšlienke samotné meno, pretože práve piesočnaté Záhorie má večne "žížnivú" zem. Záhorský pôvod Zemižížňa Hollý naznačuje v piatom speve, keď pod jeho vedením *Pevní s ním Belohorci idú, chlap nad chlapa každí* - akoby sa celé Záhorie pohlo ako prvé k Devínu na Obranu národnej slobody, či už z Bystrice, Lamača, Dúbravky, Zohoru, Stupavy, Lozorna, Mástu, Jabloňového, Levár, Sološnice, Lábu, Závodu - a pochopiteľne medzi nimi nemôžu chýbať bojovníci *I s trojakích Bórov, na konopné vlákno prehojních* - z Hollého rodiska, Borského Petra a Borského Sv. Jura.

V 5. speve však Zemižížňovi Hollý pridelil ešte inú dôležitú úlohu: keď sa rozchýrilo, že Svätopluk zradil, rokuje na Devíne snem, ako sa v tejto situácii zachovať: poddať sa Nemcom, alebo sa postaviť na odpor? Rozhodnutie bolo osudové, nik sa neodvážil jednoznačne vysloviť - *prední v dívnéj zetrvávaľi starci ťichosťi,* až povstal Zemižížeň a jasne vyriekol: *Večňeľi odsúďen k tomu náš je tu na svete národ,*

Pod cudzím abi ľen sme zaprahlí díchali jármom,

A vlastnú slobodu, vlastnú ňeužívali volnosť?

Čož na to utlačení poveďá nám ňekdí potomci?

Zboj teda, zboj hroznú zapopadňime, naproťi poďme,

Bráňme zlatú volnosť, a ze záhubí vidrime krajinu.

Bolo rozhodnuté. Snem nadšene volá:

Radšej smrť slavnú a hrďinskí zvoľme si úmor;

Dajme sa rozťať a krv do posľednéj kapki viľejme,

Kľeslú než slobodú v otrockém járme narikať.

Avšak nielen Zemižížeň, ale aj ďalší Záhorák Všeslav - *ctení Zemižížňa oťec,* taktiež zasahuje v rozhodujúcich chvíľach: v 9. speve Svätopluk opustí po porade s Britwaldom nemecké vojsko, prepláví sa cez Moravu na Devín a žiada snem, aby odvolal zajtrajší boj a dobrovoľne sa poddali jeho moci. V sneme zavládlo pohoršené zdesenie nad toľkou bezočivosťou a Svätopluka jednoznačne odvrhujú ako zradcu. Ale o slovo sa prihlásil Všeslav, *čo Svatopluka dávno učíval* a rovnako jeho syn Zemižížeň *v každéj prospešnú všeckím uďeliť znal príhoďe raddu.*

On navrhol snemu riešenie:

Než kebi báborské Svatopluk včil vojsko opusťil,

A k nám, jak k vlastním sa navráťil zavčasu bratom,

Aj bi sa vislobodil s poddanstva Karolmana mocnú

Vojska našého braňú; a vlastní stal sa panovňík.

Snem ihneď a Svätopluk po dlhšom váhaní tento návrh prijali a výsledok je dostatočne známy. Všeslav teda dobre poznal dušu aj srdce svojho žiaka, ale aj národné potreby.

Zemižížeň sa opäť vyznamená v 11. speve, keď Svätopluk pripravuje proti Nemcom rozhodujúci úder: podujal sa prepraviť na druhú stranu rieky Moravy zistiť, čo chystá nepriateľ, a svoju nebezpečnú misiu aj úspešne zavŕšil.

Avšak zostáva ešte jedna postava: Ako sa Hollému zazlieva, že svoje eposy málo zaľudnil ženami, tak sa zase vyzdvihuje krásna postava matky Ojdy. Aj ona bola Záhoráčka: *Ojda* /azda záhorácke "jojda?/ *milá, veľkého dobrá manželka Namíra, ňekdi čo údatné Belohorcov zástupi ríďil.* Keď narieka na nočnom bojisku nad chladným telom najmladšieho syna Miloslava /možno si Hurban zvolil svoje slovanské prímeno na devínskej schôdzke podľa neho, aj

jeho rodové korene sú zo Záhoria, zo Sobotišťa/, pripomína aj jeho hrdinských -Belohorcov - deda Svatobora, otca a dvoch starších bratov, ktorí po udatnom boji už položili životy za slobodu vlasti.

A ako by sme s Hollého Umkou sedeli na Kobyle nad Devínom a pozorovali priebeh vojenskej zrážky, v hrdinských akciách sa nám ešte mihnú Záhoráci - či už Borislav, či *obratní Hoďimír, čo na Bóroch bíval*, alebo mládenec Ohroz, ktorý *Nad Rudavú on často celí bor, často Suchánku, Často celú i za deň poprechádzal Čertovu Brázdu* /pod Bielou horou/. A krajina Záhoria sa vkĺzla aj do Hollého prirovnaní:

Jak dub nad Moravú, čo ťisíc ľet rosťel, a hojnú
Ovlažovan ščávú sa ku hvezdním zblížil až uhlom,
Keď vsťeklí uďerí naň víchor, a prudko fučící
Včil sem, včil tam ňebotíčním kníše vršákem.

Alebo Černobog na výzvedách v Nemecku sa vysmädnutý tiahne -

Jak bi sa nábožní pod horúcím prúhami slnkom
Bral pútňík, a na posvátnéj pospíchaja cesťe
Buďto k Záhrušicám, buďtož k Šaščínu ponáhlal.

V ďalších dvoch eposoch už reálie zo Záhoria nedostávajú taký priestor ako v Svatoplukovi, ale zmienky v nich sú: keď sa Konštantín a Metod dostanú na svojej ceste až na Devín, rovinatá krajina, ktorú zhliadnu, nemôže byť nič iné ako Záhorie:

A zrobenú všaďe zem, ščepňic všaďe mnozstvo, i semtam
Obsaďené vinním krem a révami kopce uhľédnú;
Jak veselí též ľud ve snážních híbe sa prácách,
Každí háj, každí nadutéj od píščaľi úval
Ohlasovať sa čujú, každí hučať od spevu úhor.

A vzhľadom na polohu Devína možno pripomenúť, že *Veľkí všehomíra Panovňík* posiela anjelov za Konštantínom a Metodom rovno na Záhorie:

Tam keď povidvihlá na širém skali chrbťe a ribnú
Obťekaná vókol Moravú slavného Ďevína
Hradba na hvezdi beží...

V epose Sláv je iba jedna zmienka o Záhorí - stadiaľ pochádza Istislav - básnik /veščec/ uisťujúci svoj národ o jeho sláve /ako Hollý/, jeden z vodcov slovenského vojska:

Než Belohorci tuhí a moravskéj súseďi réki
Nábožného tedáž Isťislava, veščca ze Bórov
Za hlavu ustanová a poslušnosť ráďi prislúbá.

Mimo eposov sa Hollý z lásky k Záhoriu vyznal v Ódach; mieru vďačnosti svojmu mecénovi Jurovi Palkovičovi vyjadril prirovnaním:

Koľko dubov Bílich Hor a koľko je písku na Bóroch,
Toľko preúprimních buď ode mňa ťi povzdano ďekov

a v "pesni" Na Ságelskú stuďenku akoby voda z nej, ktorá -

Pod tkaňinú kvíťa do širého sa ťiskňe potóčka,
Čo pres píski rizé blúdními sa ľedva unášá
Vlnami, a za trasavé slúží stromu brezstva zrkadlo

zavlažovala aj Hollého korene a napájala ich sviežou miazgou inšpirácie. Hollý v sebe cítil a ctil rodné Záhorie po celý život.

Eva Fordinálová

Keď sa v Skalici a Senici strieľalo

Na Záhorí je množstvo zvykov a obyčajov, ktoré zanikli a pomaly upadajú do zabudnutia. Patrí medzi ne i zaujímavý zvyk "strieľanie z mažiarov" pri slávnostných cirkevných obradoch, ale i svetských udalostiach.

MAŽIAR - delo s krátkou hlavňou a veľkým sklonom (40-75°) na zasahovanie silne krytých cieľov (dopadový uhol náboja 60-80°) má veľmi silné steny a dno, pri dne zápalný otvor a na bokoch dva tŕne na uchytenie do dreveného lôžka - lafety. Pre svoj tvar ho prezývali aj *hmiec*. Mažiare sa používali v stredoveku predovšetkým pri dobývaní pevností a hradov.

Mažiare zo Senice

V mestách Skalici a Senici sa však používal pri už zmienených príležitostiach netradične - len kvôli zvukovému efektu streľby. O používaní mažiarov v Skalici mi ochotne porozprával posledný "streľmajster" - pán Anton Podrazil. Strieľal celý život do zrušenia zvyku. Tomuto remeslu sa naučil od svojho otca Jána Podrazila. Mali k dispozícii šesť kusov mažiarov, no raz sa jeden roztrhol, takže sa ich uchovalo len päť. Do mažiaru sa nasypali dve odmerky pušného prachu /asi po 0,3 cl/, ktorý si chodievali kupovať do Hodonína. Potom sa mažiar dosypal až po okraj suchou nánosovou žltou hlinou, ktorá sa nazývala *pačocha*, alebo aj *miligre*. Nakoniec sa kladivom narazila vopred pripravená a vystrúhaná zátka - *štupeľ*. Bol z mäkkého dreva olše, vŕby alebo z osiky. Vlastné zapálenie sa prevádzalo rozžeraveným koncom železného háku - kutáča. Kvôli teplote, ale hlavne bezpečnosti, bol dlhý takmer dva metre. Mali k dispozícii vždy dva, aby jeden mohol byť stále pripravený v ohnisku, ktoré bolo založené opodiaľ. V Skalici strieľali hlavne na sviatok Božieho Tela pri slávnostnej sv. omši. Streľba sa uskutočňovala na Kalvárii. Znamenie k streľbe dával zvonár červenou zástavou z veže farského kostola.

Na začiatku omše, keď šiel kňaz k oltáru, sa strelilo 6 rán. Potom sa strieľalo pri jednotlivých fázach 6 alebo 3 rany. Z toho na Glóriu, na Pozdvihovanie, pri lámaní Chleba - na Baránku Boží a pri Požehnaní 6 rán a pri ostatných 3 rany. Strieľalo sa i pri procesii vonku pri každom zastavení, a to pri čítaní Evanjelia a pri Pozdvihovaní Hostie v Monštrancii vždy 6 rán.

Celkove sa na Božie Telo vystrelilo 70 až 80 rán a spotrebovali pri tom 2 až 3 kg pušného prachu. V Skalici sa však strieľalo aj pri iných príležitostiach. Ak prišiel nejaký minister, biskup alebo iná vysoko postavená svetská alebo cirkevná

osoba, napríklad pri príchode Šrobárovej vlády v novembri 1918. Strieľalo sa aj pri prevoze zostatkov F.V. Sasinka. Streľbou z mažiarov sa vzdávala aj pocta.

Streľbu mal pod patronátom Magistrát mesta. Za každé strieľanie dostával pán Podrazil tovarich 12 korún. Okrem toho ročne 2 metre /kubické/ mäkkého dreva z mestských lesov zdarma na výrobu drevených *štuplov*. Musel však uhradiť mzdu drevorubačom. Mesto taktiež preplácalo výdavky za pušný prach a časovú mzdu 6 korún na hodinu na jeho obstarávanie.

Z mažiarov sa strieľalo i v Senici. Streľmajster tam bohužiaľ už nežije. Podľa pamätníkov však všetko prebiehalo obdobne ako v Skalici. Mažiare boli pri streľbách za cintorínom. Mali ich tiež šesť, z toho dva väčšie. V Senici sa okrem Božieho Tela strieľalo i na Veľkú noc na Vzkriesenie a na Vianoce na Božie narodenie. Strieľalo sa tu však len pri cirkevných obradoch a nie pri svetských. Réžiu a náklady strelieb znášala cirkev /rím.-kat./. Tu sa mažiare dochovali. Je ich päť v katolíckom kostole a jeden v priľahlej kaplnke. Dnes sa tiež využívajú, a to vskutku netradične. Slúžia ako ťažké, ale o to stabilnejšie stojany na vianočné stromčeky cez vianočné sviatky.

Odkedy sa tento zvyk strieľania začal používať, som sa nedozvedel. Možno sa tak stalo, keď mažiare strácali pôvodnú funkciu. Nepodarilo sa mi zistiť presný rok ukončenia strelieb, bolo to však koncom 50-tych rokov. Strieľanie z mažiarov nahradil neskôr ohňostroj, to bolo však už pri iných príležitostiach.

Marián Náhlik

K nedožitým 85. narodeninám profesora Jozefa Čabelku

História, ako vedný obor, sa široko zaoberá udalosťami a osobnosťami z oblasti politiky, kultúry, sociálno-spoločenskej oblasti, ale podstatne menej si všíma oblasť vedy a techniky. S tým súvisí aj menšia pozornosť osobnostiam, ktoré s týmito disciplínami súvisia. Jedna z príčin isto je, že samotní vedci a technici pozerajú stále viac dopredu, ako sa obzerajú za minulosťou. Ak to bezprostredne nepotrebujú, nevracajú sa k tomu, čo už prekonali nové poznatky. Historici - špecialisti sa vedeckotechnickej oblasti skôr vyhýbajú vzhľadom na zložitosť problematiky odborných vedeckých disciplín: Myslím, že aj preto vieme podstatne viac o Leonardovi da Vinci ako umelcovi, ako o vynikajúcom vedcovi a vynálezcovi.

Som rád, že som sa dostal k časopisu Záhorie, ktorý mi umožňuje zaujímavými informáciami vracať sa na miesta, kde som prežil roky mladosti. Potešil ma záujem redakcie o osobnosť, ktorá sa výrazne podpísala pod rozvoj slovenskej vedy i vzdelávacieho systému na Slovensku. Bol to Prof. Ing. Dr. h. c. Ing. ESSA Jozef Čabelka, DrSc., rodák z Holíča. Pokúsim sa aspoň stručne poinformovať čitateľov o jeho živote a diele pri spomienke na jeho 85. nedožité narodeniny, ktoré by mal 15. februára 1995. Poznatky o ňom som získal počas niekoľkých rokov pôsobenia vo Výskumnom ústave zváračskom v Bratislave, kde bol riaditeľom, ale i neskôr počas mojej viac ako 35 - ročnej činnosti v odbore zvárania spolu s mnohými staršími spolupracovníkmi profesora Čabelku.

Narodil sa roku 1910 v rodine správcu holíčskeho liehovaru - "pálenice". Tvrdé životné

podmienky v mladosti ho presvedčili, že ak chce niečo dosiahnuť, musí o to bojovať. Už ako šestnásťročný spolu so svojimi troma súrodencami osirel. Napriek tomu úspešne absolvoval Vysoké učení technické v Brne ako inžinier strojárstva a elektrotechniky. V nadväznosti vyštudoval v Paríži Vysokú školu zváračskú - École superioure de soudage autogéne, a to určilo jeho celoživotnú odbornú orientáciu na zváranie. Po odbornej praxi vo viacerých veľkých strojárskych organizáciách v Európe, ako zamestnanec Banskej a hutníckej spoločnosti, dostal za úlohu zaviesť výrobu elektród v ČSR. Založil výrobnú oblasť, ktorá dosiahla najvyššiu výrobnú kapacitu v odbore v strednej Európe, napr. Železárny A. Zápotockého Vamberk, dnes ESSAB Vamberk.

Prof. Jozef Čabelka

Už v roku 1942 ho menovali za riadneho profesora Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave. Po roku 1945 prešiel viacerými odbornými funkciami. Po návšteve Institutu elektrosvarki Patona v Kyjeve sa rozhodol, že založí podobné výskumno-vývojové pracovisko aj u nás. S tvrdosťou Záhoráka sledoval tento cieľ a v roku 1949 jeho zásluhou vznikol Výskumný ústav zváračský v Bratislave. Postavil koncepciu založenú na komplexnom pracovisku schopnom nielen skúmať, vyvíjať, ale aj zavádzať poznatky do praxe. Veľkorysosť projektu realizovaného na *"zelenej lúke"* vyžadovala obrovské úsilie, rozhodnosť a nemálo rizika nielen svojho postavenia, ale aj zdravia. Za šesť rokov už stáli rozsiahle laboratóriá a dielne, v roku 1958 pracoval celý komplex s 500 zamestnancami. Hodnotu predvídavosti budúceho rozvoja národného hospodárstva v smere strojárstva, hutníctva a jeho potrieb potvrdili ďalšie desaťročia. Koncepcia VÚZ sa stala modelom pre vznik podobných pracovísk i v ďalších krajinách strednej a východnej Európy, dokonca i v Indii.

Popri funkcii riaditeľa Výskumného ústavu zváračského naďalej pôsobil ako pedagóg pri výchove inžinierskeho dorastu na Strojníckej fakulte SVŠT. V roku 1956 obhájil hodnosť doktora technických vied a stal sa členom Slovenskej akadémie vied, neskôr jej podpredsedom. Pri strojárskej fakulte SVŠT zriadil podľa vzoru parížskej Vysokej školy zváračskej postgraduálne štúdium Inštitút zváračských inžinierov. Vychoval celú generáciu zváračských špecialistov od nás i zo zahraničia, ktoré sa stali podľa jeho vzoru osobnosťami vo zváraní v celom Československu.

Ústav sa v roku 1956 stal členom Medzinárodného zváračského inštitútu (International Institute of Welding) a už v roku 1964 usporiadal v Prahe ako prvá členská organizácia z východného bloku výročné zasadnutie tejto celosvetovej organizácie.

Odbornú erudovanosť profesora Čabelku dokumentuje 14 vydaných kníh, množstvo odborných publikácií v zahraničných a našich časopisoch. Bol autorom 28 patentov. Dosiahol mnohé významné ocenenia. V roku 1947 mu v USA udelili národnú cenu J.F.Lincolna (Arc Welding Foundation) za návrh skúšky na hodnotenie zvariteľnosti uhlíkových ocelí. Bol členom francúzskej spoločnosti Societé des Ingenieurs Soudurs, spoločnosti Institute of Metals, udelili mu čestný doktorát Vysokej školy strojárskej v Magdeburgu.

Napriek tomu, že ťažiskom jeho pracovnej aktivity bolo zváranie, celý jeho život bol plný tvorivého nepokoja a nových invencií smerujúcich i mimo zvárania. Zaoberal sa problematikou planetového valcovania, výrobou zirkónu, práškovou metalurgiou i lepenými konštrukciami. Bol to všestranný vedec v materiálno-technologickej oblasti. Po nedobrovoľnom odchode z funkcie riaditeľa Výskumného ústavu zváračského vznikol jeho zásluhou Ústav kovových materiálov SAV. Naďalej rozvíjal oblasť materiálového výskumu i v rámci Katedry zvárania a zlievania Strojníckej fakulty SVŠT.

Akútna choroba výrazne obmedzila jeho pohybové schopnosti. Napriek tomu až do odchodu v roku 1987 komunikoval so svojimi spolupracovníkmi a pracoviskami, ktoré vybudoval.

Mnohé významné osobnosti zanechali za sebou veľké a atraktívne monumenty. Profesor Čabelka je ale vo vede a technike to, čo Komenský v oblasti pedagogiky. Postavil a zaviedol princípy, ktoré sú v rozvoji vedy a techniky trvalým vzorom ako skĺbiť vedecké poznanie a praktické uplatňovanie poznatkov zabezpečením vývoja potrebnej techniky na ich aplikovanie v praxi a odbornou prípravou pracovníkov na zvládnutie tejto techniky v priemyselných podmienkach.

Nezabúdame, že Záhorie zrodilo aj osobnosť, ktorá sa zaslúžila o vytvorenie predpokladov na úspešné uplatňovanie jednej z moderných strojárskych technológií, ktorou nesporne zváranie je a veľmi úspešne sa využíva i dnes.

Vladimír Uher

Malvína Boorová

Začiatkom marca t.r. si naša kultúrna verejnosť s úctou a uznaním pripomenula 80. narodeniny holíčskeho rodáka PhDr. Jána Boora, významného znalca svetovej literatúry, spisovateľa a kultivovaného prekladateľa. Primátor Holíča Ing. Jozef Hrušecký mu menom rodákov poslal primeranú zdravicu, v ktorej mimo iného spomenul dobrú výchovu v kruhu rodičov, divadelné hry jeho predčasne zosnulej matky Malvíny Boorovej, r. Gašparovej, prvej manželky seniora Petra Boora. Matka nášho jubilanta, vynikajúca učiteľka, po svojom otcovi Pavlovi Gašparovi, senickom správcovi evanjelickej cirkevnej školy, zdedila aj hudobné nadanie. Do roku 1923 nacvičila a dirigovala v Spolku evanjelickej mládeže vyše 30 miešaných i ženských zborov. Počas vojenskej služby manželovej zastupovala ho aj pri konfirmačnej príprave detí, písala články a úvahy do cirkevných časopisov a napísala aj niekoľko divadelných hier, ktorých premiéra bola práve v holíčskej "Besede". Divadelné hry Malvíny Boorovej Ženích, 1929, Dobrí Slováci alebo Pán župan z Turecka, 1930, vydal tlačou

Daniel Pažický na Myjave. Tlačou vyšla i hra Judáš, avšak bez označenia miesta vydania. V týchto dramatických dielach "moralisticky hodnotila život úradníctva a vidieckej honorácie"/1/.

26.12.1926 sa hralo v Holíči jej prvé dielo: Ži len rozumom, alebo Slečna dcéra. Emil Boleslav Lukáč v VIII. ročníku časopisu evanjelickej mládeže "Nový rod" uviedol jej vianočný obrázok v jednom dejstve pod názvom Svetlo - tma pre Nedeľné školy a dorast.

Významnou oblasťou jej vychovávateľských záujmov bola aj ženská otázka aplikovaná na prácu v SFM: Rozbor ženskej práce v združeniach a Ženská mládež a združenecká výchova. Do tejto kategórie patrí aj jej hlboká meditácia :Večná mladosť, v ktorej glorifikuje Kristovu lásku ako najvyššiu krásu. "Ten nás uvedie do ústavov milosrdnej lásky, kde nemá miesto láska zmyselná, ale láska, ktorá oblažuje vždy, láska, ktorá v milosrdných skutkoch vchádza do života. Kto večne oblažuje druhých svojou milosrdnou láskou, kto rozumie krásam prírody, ten je šťastný, a šťastie samo v sebe prináša mladosť i duši i telu."

Pavel Proksa

Pramene:

1. Slovenský biografický slovník. I.zv.,Martin 1986
2. Evanjelický posol spod Tatier 1927. s.109
3. Nový rod 1927. s.109, 227; 1925. s.83-85, 171-172.
4. Bibliografia knihtlačiarne Daniela Pažického, rkp.
5. Pamiatke Milutína Boora, Myjava 1946
6. Kniha zápisníc Občianskej Besedy v Holíči /archív/
7. E.B.Lukáč: Zborník SEM. Myjava 1930

Priekopník bicyklovania zo Senice

19. storočie možno charakterizovať aj ako storočie vynálezov. Hneď na jeho začiatku v roku 1812 uzrel svetlo sveta predchodca dnešného bicykla, v našich končinách nazývaný aj velocipéd alebo rýchlonôžka. V roku 1879 ho anglický konštruktér Lawson opatril reťazovým prevodom a takto zdokonalený, aj keď mal ešte na kolesách plné gumové obruče, bol už vhodnejší na dlhšie trate. Mladí muži sa prekonávali v lámaní rekordov na novom vynáleze.

Jeden z týchto priekopníkov bicyklovania, vtedy 25 - ročný senický zeman Ivan Smrtič, sa začiatkom júna 1880, teda pred 115 rokmi, vydal na cestu z Londýna do Budapešti. Časopis Obzor č.17 v rubrike Drobničky priniesol o začiatku odvážneho podujatia neveriacky komentovanú správu:

Senický statkár, Ivan Zmertich /tam ho volajú Smrtičom/, ktorý za dlhší čas meškal v Anglicku, nastúpil tyto dni spiatočnú cestu na rýchlonôžke /velocipéde/, a chce po preplavení sa cez užinu morskú od Doweru, celú cestu 1200 míl anglických /252 našich poštovvých/ za tri týždne vykonať. Uvidíme!

18. číslo časopisu Obzor už bez pochybností konštatuje:

Ivan Zmertich /Smrtič/ zo Senice už je s rýchlonôžkou /velocipédom/ na ceste z Londýna do Budínpešti, kde ho čakajú okolo 28. júnia. Tamejší spolok atheletický uzavrel, že ho slávnostne uvíta.

A skutočne to bola uvítacia slávnosť hodná víťaza. Hneď v prvú, neobyčajne teplú noc po príchode usporiadal budapeštiansky atletický spolok na počesť Ivana Smrtiča v záhrade baróna Orczyho za účasti nespočetného množstva divákov slávnostný beh, ktorého víťazom sa 1.júla nad ránom stal Ludvik Rath. O druhej hodine odpoludnia usporiadal atletický spolok na počesť Smrtiča a Ratha hostinu a nasledujúceho dňa *dal na Švábskom vrchu nádherný bankett hlavný kapitáň mestský Thaisz, podpredseda spolku athletického, tiež k úcte menovaných hrdinov. Dňa 3.júla ráno Ivan Zmertich v mestskom hájku vysvetľoval pred početným obecenstvom ústroj-*

nosť velocipédu a spôsob jeho pohybovania; pri celej správe ale hlavnú vec zdarného kotúlania sa na tomto vozidle, majúceho iba dve kolesá jedno s druhým, zostáva preca telesná obratnosť pohoniča, aby na tak úzkej postati, jako je obruč kolesa, rovnováhu zadržať mohol.

Jozef Smrtič ako poslanec

Po ukončení osláv vrátil sa Ivan Smrtič paroloďou z Budapešti do Prešporku /Bratislavy/ a odtiaľ do Senice. O nadšenom privítaní rodáka obyvateľmi Senice priniesli noviny správu:

Hrdina velocipedu, Ivan Zmertich, bol tyto dni, pri svojom návrate do Senice, v susednej dedine Rybkách pri streľbe mažiarov od početných kočiarov, vozíkov, obyvateľmi senickými naplnených, slávnostne uvítaný. Ba ozaj!

Výkon mladého muža vzbudil pozornosť nielen Seničanov, ale aj obyvateľov širokého okolia. Nečudo, že bol so svojou rýchlonôžkou vítaný na každom spoločenskom podujatí.

V nedeľu 29.augusta usporiadala filiálka dobročinného spolku Červeného kríža v Skalici v mestskom hájku *ľudnatý koncert a tanec. Pán Ivan Zmertich zo Senice dokotúľal sa k tejto zábave na svojom chýrečnom velocipéde.*

Oveľa výraznejšie sa však do povedomia rodákov zapísal víťazstvom na parížskych cyklistických pretekoch v 90-tych rokoch minulého storočia. Túto v Senici ešte na začiatku 20. storočia živú spomienku poňal do svojho kultúrno-historického obrazu mesta Senice v knihe Život Štefana Fajnora aj Štefan Janšák. A hoci podrobil senické zemianstvo neúprosnej kritike, cyklistický výkon Ivana Smrtiča hodnotí ako prínos k prezentácii mesta a vec cti:

Senicu ctí svojím menom prvý stredoeurópsky šampión na bicykli. Ivan Zmertych vyhral v deväťdesiatych rokoch prvú cenu na parížskych závodoch a prišiel na kole až domov. Jeho otec, ktorý platil synovu zdatnosť dlhými štúdiami v Anglii, poznamenal pri tom uštipačne: - Keby môj syn mal tolko tady /a ukázal na hlavu/, ako má tady /ukázal na nohy/, bol by som spokojný.

Staršími generáciami sprostredkovaná spomienka na cyklistický výkon Ivana Smrtiča žije už len v pamäti najstarších obyvateľov Senice. Kto bol vlastne tento priekopník bicyklovania v strednej Európe?

Ján Zmertych /v Senici nazývaný Ivan Smrtič/ pochádza z chorvátskeho zemianskeho rodu, ktorý sa z Marmarošskej župy v severovýchodnom Uhorsku presťahoval do župy Nitrianskej, kde jeho predkovia zastávali významné vojenské a štátne funkcie. Narodil sa v Senici v roku 1855 rodičom Karolovi Zmertychovi, v rokoch 1848-

1861 poslancovi za senický volebný okrsok, a matke Jozefíne, rodenej Záborskej. Okrem pôvodu a vzdelania iste aj športová popularita mu napriek kritickému hodnoteniu otca dopomohla k funkcii krajinského poslanca. Od roku 1904 žila Smrtičova rodina vo svojej kúrii v Čáčove /dnes budova hostinca s popisným číslom 114/. Synovia Ivan a Karol po roku 1918 odišli zo Slovenska.

Mária Zajíčková

Pramene:
Obzor, r.VIII., č.17,18,21,26, Skalica 1880.
Janšák,Š.: Život Štefana Fajnora. Bratislava 1935, s.79.
Nyitravármegye. Budapešť 1896, s.706.
ŠOBA Bratislava, Fond Matriky mesta Senice 1832-1857.
Archív Mestského úradu Senica.
Za dôležité informácie ďakujeme MUDr. Jozefovi Vaníčkovi a Ing. Štefanovi Adamišovi zo Senice.

NÁŠ ROZHOVOR

s Pavlom Bunčákom

Básnik, Doc. PhDr. Pavel Bunčák,CSc. (nar.4.3. 1915), skalický rodák, sa dožil významného okrúhleho jubilea. Dovolili sme si požiadať ho o rozhovor tak trocha osobného spomienkového charakteru.

Majstre, ako skalický rodák ste svoju "hriešnu" mladosť prežili v rodisku, potom ste dlhý čas pôsobili v Bratislave. Do Skalice ste sa na dlhší čas zvykli vracať až od roku 1980. Aké zmeny v Skalici vás najviac prekvapili v kladnom či zápornom zmysle, čím najväčšmi sa líšila Skalica povedzme roku 1930 od Skalice roku 1980?

Päťdesiat rokov, to je obdobie, v ktorom sa vystriedajú najmenej tri generácie. Ak v roku 1930 mala Skalica 5000 duší, dnes má viac ako trojnásobok. V tých časoch Skalica bola malé roľnícke mesto. Obyvatelia boli zväčša roľníci, vinohradníci a drobní živnostníci. Ľudí bohatých bolo veľmi málo, a predsa len boli. Boli to majitelia zeme. Aj títo žili tak skromne a možno častokrát skromnejšie ako strední alebo malí roľníci. To patrilo k akejsi skalickej vlastnosti - šetrnosť, ak nie až lakomosť. Nedopriali ani sebe a prirodzene, že ani druhým. Od tých čias, od 30- tych rokov do súčasnosti sa mnoho zmenilo, ale čosi v povahe zostalo. Hoci z pravých Skaličanov, rodákov, už je snáď len tretina.

Vo vašej tvorbe ste spracovali veľké množstvo námetov a tém, napísali ste prózy, v ktorých dominujú spomienky na mladosť. Ktoré témy či otázky alebo ľudské osudy vás ešte znepokojujú natoľko, že cítite silnú potrebu sa k nim literárne vyjadriť, dotknúť sa ich?

Z mladosti, presnejšie z detstva, zostalo mi toľko spomienok zo Skalice, že sa stali mojím trvalým majetkom. Ak by som chcel ešte niečo napísať v próze, budú

to predovšetkým témy, ktoré vyplývajú z poznania môjho rodiska, ľudí, ktorí mali svoju fyzickú a vizuálnu podobu, ale ktorí mali aj svoje povahové, morálne a kultúrne profily. Nič iné mi nezostalo v pamäti z detstva, len postavy, ku ktorým by som sa chcel niekedy vrátiť a zvýrazniť ich vo svojich prozaických prácach.

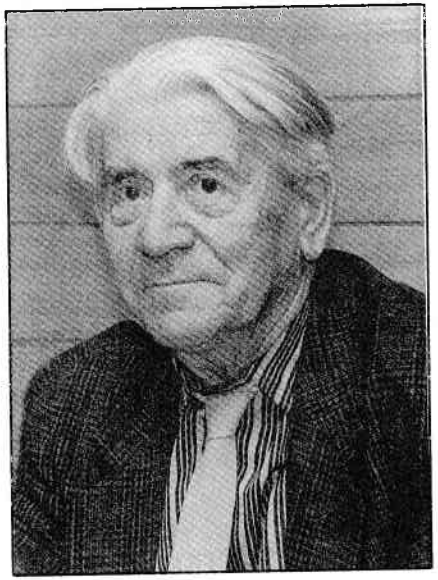

Doc. PhDr. Pavel Bunčák

V čase vášho vstupovania do literatúry bolo bežné veľmi tesné spolunažívanie umelcov z rôznych oblastí - spisovateľov, výtvarníkov, hudobníkov. Dnes majú svoje viacmenej izolované spoločenstvá. Je zrejmé, že sa nedokážu vzájomne tak obohacovať, ako tomu bolo najmä v medzivojnovom období. Domnievate sa, že sa môžu ešte takéto časy, resp. zvyky vrátiť? Kto by pre ich obnovenie mohol urobiť najviac?

Život sa vyvíja, ide ďalej a je málo pravdepodobné, že by nastala na Slovensku podobná situácia, aká bola v 30-tych až 40- tych rokoch. Predstavte si, ak v roku 1930 Slovensko malo 50 - 60 spisovateľov, 12 - 14 výtvarníkov, že potom toto obdobie nie je možné prirovnať k dnešku, keď máme okolo tisíc organizovaných spisovateľov a výtvarníkov ešte vyše tisíc. Ak sme mali kedysi tucet vedeckých pracovníkov, dnes ich máme tiež niekoľko tisíc. Teda nie je možné už v súčasnosti, tým menej v budúcnosti vytvoriť nejaké spoločenstvá, spolky či kruhy medzi umelcami. Veď dnes medzi spisovateľmi sotva človek nájde jedného jediného duchovne natoľko spriazneného, že ho môže nazvať priateľom. V posledných štyroch, piatich rokoch nastala obrovská atomizácia ľudského myslenia a cítenia, umeleckej a ideovej orientácie. Dnes má nárok na budúcnosť silná individualita, ktorá si isteže pritiahne k sebe aj iných.

Ja osobne som vyslovil istú myšlienku, že rozličné umelecké skupiny sa stretávajú a grupujú okolo časopisov. Časopisy budú tým jednotiacim prvkom. Napríklad aj váš časopis Záhorie má a v budúcnosti bude mať takúto funkciu.

Sledujete aj počínanie nastupujúcej básnickej generácie? Sú medzi mladými autormi takí, ktorí vás mimoriadne zaujali, či naplnili pocitom čohosi nového, objavného?

Nechcem byť nejakým aprioristom a zastávať názor, že hodnoty vytvorili len starí a že po nich príde potopa. To by bol pesimistický náhľad. Domnievam sa, že talenty sa rodili v minulosti a budú sa rodiť aj v budúcnosti. Je pravda otázka, čo to talent je. V skalickom prostredí, pokiaľ viem, nejaký zvláštny záujem o literatúru nebol. V minulosti tu existovala skôr tradícia hudobná, tanečná a divadelná. Je málo pravdepodobné, aby z takéhoto prostredia vzišiel napríklad umelecký architekt. Kultúrne dejiny dokazujú, že väčšina významných slovenských, ale aj svetových hudobníkov pochádzala práve zo starých muzikantských rodov. Je jasné, že talent potrebuje k svojmu oživeniu aj vhodné prostredie.

Na ktorú literárnu tradíciu vo vašej rodine ste nadviazali vy?

Môj otec začal veršovať ako 14 - 15 ročný, žiaľ, uverejnil len jedinú básničku, spomienku na svoju nebohú matku, ktorá bola uverejnená začiatkom 20. storočia v časopise Dennica. Sám sa presvedčil o tom, že nemá básnický talent. Sestra mojej matky, Ľudmila Groeblová, napísala toho strašne málo, ale čo napísala, bolo vynikajúce. Zasiahla aj do vtedajšej literárnej kritiky v Slovenských pohľadoch. Aj môj holíčsky dedo Pavel Groebl sa pokúšal písať prózy, takže tá atmosféra v rodine bola.

Francúzsky spisovateľ André Murois svojho času zoštylizoval List mladému mužovi, v ktorom vyslovil viaceré myšlienky, určené začínajúcim autorom. Nemáte pocit povinnosti či vôľu zoštylizovať niečo ako Riadky začínajúcemu básnikovi?

Áno, aj o tomto som rozmýšľal, niekedy pred 10 - 15 rokmi, keď som prednášal na Filozofickej fakulte UK. Dnes už nemám takéto kontakty s mladými, sú to kontakty skôr cez časopisy a noviny, ktoré koľko - toľko sledujem. Talent sa pozná ľahko, ale nepozná sa antitalent. A medzi talentovanými ukážkami próz či básní a netalentovanými nie je taký veľký rozdiel. To všetko ukáže čas a práca na sebe.

rozhovor pripravil **Jozef Špaček**

Konope a ich spracovanie v Prietrži

V súvislosti s dotazníkovou akciou Václava Vážneho, ktorý začal roku 1922 skúmať slovenské nárečia, poslal Samuel Hattala, učiteľ v Prietrži, tomuto českému dialektológovi cenný nárečový a národopisný materiál. Ako prílohu k dotazníku č.24, otázke 10, v ktorej sa žiadalo zapísať terminológiu pestovania a spracovania ľanu a konopí, opísať krosná a pridať nákres, usilovný prietržský učiteľ poslal Vážnemu vzácny opis náradia na pradenie a tkanie spolu s nákresom, ktorý vytvoril žiak obecnej školy Martin Švrček. Opis a nákresy sú pre nás veľmi vzácne, lebo doteraz nebolo nič publikované, čo by nám priblížilo terminológiu a technológiu spracovania konôp, ktorých pestovanie bolo na Záhorí veľmi

rozšírené. S malými úpravami pravopisu podávame doslovný text S. Hattalu. V texte sú čísla a písmená, ktoré odkazujú na príslušné označenie v nákresoch.

Z výskumu Samuela Hattalu

1/Konope

Konopje sa trhajú na dvoje: najprf poskolné /mužský rod/, potom materné /semencové/, zvazujú sa do snopkú a /skuádajú/, stavjajú do kopek, abi vischli. Keca z materních vimuácí /cepama/ semenec, namočá sa do močidua, de sa močá poskolné tídeň aj dva dňi a materné dva tídňe aj dva dňi. Kecú umočené, vitahajú sa a usušá, potom sa trepú na trlici, vicírajú na vicira(č)ce alebo troja(č)ce, hachlujú na hachli, de sa rozdzelá na lepší a suapší konopje a na kúdel. Očiščené konopje nadzívajú sa do kužeú /kužeu/ a oduožá sa ňegde na húru, kím sa nezačnú prást.

Na jaseň, ked je ušecko s pola skúzené, grumble vikopané, zelá v bečkách natuačené a večere sa dúžá, znášajú ženi z húr koovrati s praslicama a - jak im prez leto miši struni nepožrali, alebo im tetka Brezovjanka už donésli druhé - začnú prást.

2/Kolovrat

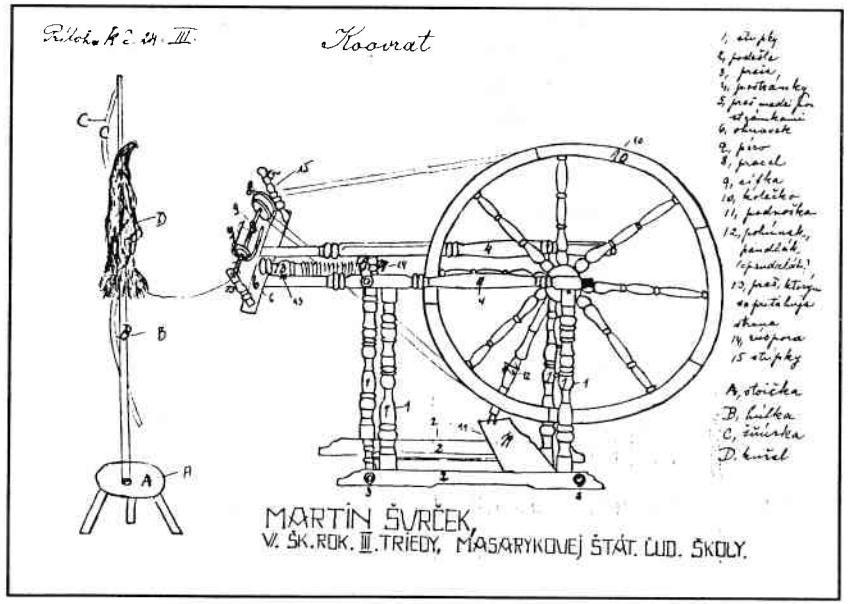

Koovrat. To je vám zvuáštná mašina. Stoí na štiroch stúpkoch (1), spojeních pri zemi dvjema podeslama (2) a dvoma prešama (3) a hore též dvoma, k levé /!/ ruce predúženíma postrámkama (4) a spojeníma mezi sebú téš prešem. Na predúženích postrámkoch na konci je ohuavek (6), f kerém je zapravené péro (7), spojené s vječím kolečkem /praclem/ (8) a z nastrčenú cífkú (9), kerá sa na pére točí samostatňe a má ot pracla menší kolečko.

Aj pracel aj cífkové kolečko majú rihi pro strunu. F prostretku mezi stúpkama je veliké kolečko (10), keré pradlica vrcí podnoškú (11). Táto je spojená s kolečkem pohúnkem (12) alebo pandlákem. Pradlica spoí velké kolečko s kolečkama na ohuáfku /praclem a cífkovím kol/ jednú strunú, kerá sa, pravda, musí skrižovat a skrižuje sa mezi velkím kolečkem a ohuáfkem naspotku a rozráža ju husí brko, pichnuté do dzírki na dolňí straňe ohuáfka. Abi struna "braua", musí bit natáhnutá a natahuje sa prešem (13), vevrtaním a do pevňe zapravenej rúspory (14) f predúženích postrámkoch. Péro sa pohibuje ve dvoch stúpkoch (15) na ohuáfku; jeho konec od pradlice je tenkí, špičatí, k pradlici tuščí, dutí, za stúpkem má dzírku, kade /!/ sa nitka tahá na zúpki /péra/ a tak z ňí na cífku.

Ke koovratu patrí praslica. Je to v ňiskej - na píd od zeme - trojnohéj stoisce zapravená, ale sáhová huatká húlka (B), na kerú sa ze šňúrkú (C) priváže kužel (D) konopí /šňúrka je privázaná navrchu praslice v záreze/. Ked má pradlica plnú /kopčitú/ cífku napradenú, motá to na motoviduo po šedesáci mitkách /štirorífovích/ a to je jedna kopa. Do pradena sa motá sedem kop, deset, dvanást, štrnást aj šesnást kop - jak je to tenko lebo tusto napradené, lebo jak sce mjet gazdzina široké puátno: 45-50 cm /mjechové/, 72 aš 84 cmtrové /puachtové/. Ket je mitka máuo skrúcená, je puihá /plyhá/, jak je prekrúcená, je krutá.

Abi praza biua biuá, pradená sa obiuá s popelem f trečavje. Puátno sa uš potom nebílí. Len /=ľan/ sa u nás nedorábjá.

Podľa Samuela Hattalu pripravil Konštantín Palkovič

Pramene a literatúra:

Vážneho nárečové dotazníky. Archív dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave.

Hollý,J.: De Slavis Albomontanis - o Belohorcoch. In: J.Ambruš: Korešpondencia Jána Hollého. Martin, MS 1967 Preklad na s. 261-263, poznámka o pestovaní konôp na s. 263.

Palkovič,K.: Výroba oleja. Malovaný kraj, 18, 1982, č. 2, s. 15.

◘ Z dolnovej tlače ◘ Z dolnovej tlače ◘ Z dolnovej tlače ◘ Z dolnovej tlače ◘

Od nitrianskо-moravských hraníc. S citom žalostným priberáme sa ku stručnej zpráve o príbehoch, ktoré nás behom týždňov z dopuštenia Božieho zachvátily. Pri tejto zpráve nemôžeme pravda ani vojanské udalosti zamlčať, ktoré ale iba na toľko pripomenúť chcem, na koľko dotkly sa hospodárskych a domácich záležitostí našich. Dňa 15.júl. rozletely sa prvé chýry po nitrianskom Zahorí, že vojsko nepriateľské od Prerova a Uhor. Hradišťa k našim krajom postupuje. Ľud obecný bol všakovými zprávami o ukrutnosťiach, vojskom pruským popáchaných, cele zbalášaný; menovite ale povesť, že všetkých, k noseniu zbroje schopných mužov násilne berú a do vojska svojho vtískajú, poplašila nižšie vrstvy tak, že sa vätšia jeho čiastka nie len z dedín, ale aj z mesta Skalice, spolu s dobytkom do susedných hôr rozutekala. A práve vtedy boly najnútnejšie práce žatvy nastaly; ľahko tedy pochopíme, že i tak

následkom májových mrazov zúbožené úrody naše týmto premeškaním nemalú škodu trpely. Od 16. júlia zaplavilo nepriateľské vojsko celé Zahorie, od Skalice až dolu po Stupavu; ľud obecný, keď videl, že nepriateľ ani nepáli, ani ľudí nevraždí, počal sa pomaly domov navracovať, kde ho ale ťažké trampoty čakaly. Kto mal kone, vyhnali ho Prusi "na foršpont", ktorý 5-6 dní neprestajne trval, a obilie mohlo medzitým v poli na hrsťách moknúť; ba i hospodári s volmi museli podobné služby aspon na bližšie stanice konať. Vojska ležalo v jednotlivých domoch od 15 do 30, lebo menovite cez Skalicu od 21 do 23 júl. celý jeden, 30.000 mužov silný sbor prešiel; ubytované vojsko musel domový gazda opatriť jedlom i nápojom, a kde vojaci nepriateľskí k zatvorenému domu prišli, tam dvere povylamovali a pobrali, čo jim za potravu slúžiť mohlo. Keď ale vojsko daktorú obec i opustilo, zase nastaly každodenné requisície chleba, obilia a iných článkov potravných; ba i rožný dobytok pre vojanskú jatku "na kvietancie" brali. Toto nutné vyberanie obilia dom od domu pohlo práve hospodárov k tomu, že tohoročné úrody svoje ani nezvážali, obávajúc sa, aby jich nepriateľskí vojaci nedonútili obilie vymlátiť a jim oddať. Ale z druhej strany veľa škody stalo sa na poli aj tými velikánskymi pochodmi vojska, lebo menovite nevojanskí voziari, k nemu pripojení, role hrsťami, alebo ešte obilím na koreni pokryté došliapali a jačmenné snopy na krm pre svoje kone odnášali. Daktoré obce vyjedol nepriateľ docela, čoho následkom samé obyvateľstvo s hladovým nedostatkom zápasiť muselo. Tak na pr. slovenská obec Hochštetno, v prešporskom Zahorí, nútnu prosbu svoju o pomoc v "prešporských novinách" uverejniť musela.

Čo ale najsmutnejšie, s nepriateľom dotiahla sem záhubná cholera, ktorá zjavuje sa síce i po susedných obciach, ale menovite v Skalici hrozným spôsobom pustoší. Dňa 22. júl. prešlo 12.000 Prusov ces toto mesto a veľká čiastka z nich bola tam ubytovaná. Ešte toho dňa večer zomrelo viac pruských vojakov na choleru, tak že komandant dal periny po meste "requirovať" a sriadil cholerický špitál v bývalom kollegiume Jezovítov. Hnedky v nasledujúcich dňoch ukázali sa i medzi obyvateľstvom povážlivé znaky nákazy. Dočasný tento špitál, po vymretí alebo vyzdravení chorých, zavreli síce už po 8 dňoch a všetko jeho náradie popálili; na priek ale tomu cholera zo dňa na deň zmáhala sa spôsobom strašlivým, tak že v polovici aug. každodenne 14 do 19 pohrabov bývalo, ba dňa 16. aug. práve 21 obetí padlo, čo pri počte obyvateľstva, nie docela 7.000 hláv silnom, jednoho jediného dňa výše 3 promille (tri z tisíc) znamená. Hroznú výšku čísla toho najlepšie pochopíme, keď považime, žeby vo veľkom, 500.000 obyvateľov majú

com meste, pri podobnom pustošení cholery v jeden deň výše 1.500 obetí padnúť muselo. Veľa rodín už 2,3, ba i viac mŕtvych svojich oplakáva; dva domy vymreli cele. - V týchto smutných okolnosťiach i poľné i domáce práce konajú sa iba z polovice; ľudia chorejú aj v poli, ba sú príklady, že jich záhubná choroba na ulici zachvátila. Pán Bôh pomáhaj všetkým krajom, touto zkazou navštívených!

P. Javornický

/Obzor 1866,roč.4.,č.24.,s.186-7/
Vybrala Mária Zajíčková

Ked sem sa odbírau ...

Regrútske a vojenské piesne tvoria rozsiahlu a dôležitú skupinu piesní, zastúpenú vo veľkom počte aj v zbierkach ľudových piesní zo Záhoria. Dlho sa považovali piesne s vojenskou tématikou za menej významné z toho dôvodu, že boli spájané len s vrstvou novouhorských piesní. Ukázalo sa však, že je v nich zastúpená celá šírka vývinových hudobných typov a že ide o druh, ktorý mapuje rozličné historicky podmienené udalosti od protiturecких bojov zo 16. storočia až po druhú svetovú vojnu. V roku 1991 vyšiel 18. zväzok Klenotnice slovenskej ľudovej kultúry pod názvom Vojenské a regrútske piesne od PhDr. Soni Burlasovej, DrSc. Autorka v práci podáva reprezentatívny typový prehľad 229 piesní, z ktorých 46 (20 %) je zo Záhoria a podotýka, že na Záhorí je zaznamenaných v jednotlivých zbierkach (najmä Blahových spevníkoch) mimoriadne množstvo vojenských piesní. Okrem iného mohol na taký rozvoj piesní vplývať aj fakt, - uvádza ďalej S. Burlasová, - že na Záhorí vytvoril gróf Adam Cobor, majiteľ šaštínsko - holíčskeho panstva roku 1688 prvý husársky pluk stálej cisárskej armády, ktorý nepretržite existoval až do konca Rakúsko - uhorskej monarchie.

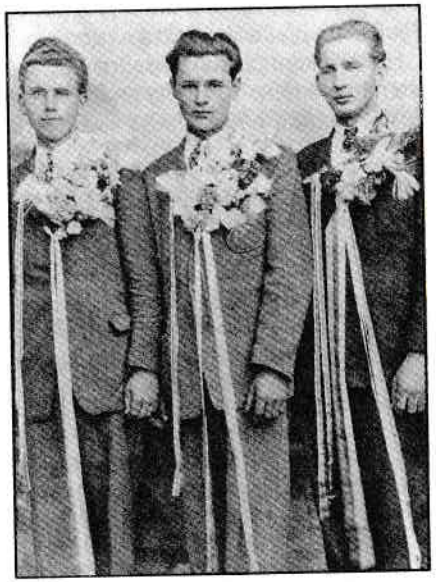

Regrúti z Gbelov. Zľava: Ferdinand Hazlinger, Štefan Macánek a Ladislav Tomeček. Rok 1949

Spomedzi piesní, ktoré sú v uvedenej monografii tématicky začlenené do štyroch hlavných skupín: Chytanie (lapačky), Verbovanie, Rukovanie a Vojna sa ako najpočetnejšie zo záhorského regiónu ukázali piesne zo štvrtej skupiny, odrážajúce historické vojny (celkom 16 piesní zo Záhoria). Pieseň *Stáua bitka, stáua za Štefana krála* z Unína je historizujúca skladba z 19. storočia a vzťahuje sa na boje v období

počiatkov uhorského štátu (asi Štefan I. 997 -1038) a kresťanstva. Obdobie tureckých vpádov na Slovensko zachytávajú piesne *Išeu bednár na palésky* z Borinky, *Jede Turek od Šašťína* zo Sekúl a *Ach, bože, prebože* z Kostolišťa. Piesne *Dalmácija, Dalmácija* z Borského Jura, *A ked byua rebélija v tureckéj* z Brodského, *V téj tureckéj zemi* zo Sološnice, *Do tej Bosny ked sme rukovat mjeli* približujú obdobie protitureckého povstania a následnej okupácie Bosny a Hercegoviny monarchiou. V piesni *Zle, mamičko, zle, Prajzi robia zle* z Gajár ide pravdepodobne o tzv. sedemročnú vojnu (1756 - 1763) Pruska s Rakúskom, v ktorej bolo zúčastnených aj veľa iných krajín. Z Vrádišťa pochádza zápis piesne *Bude vojna, bude, bude patálija*, v ktorej sa hovorí o talianskom bojisku niekedy z 2. polovice 19. storočia. Na krvavé napoleonské vojny sa vzťahujú piesne *Morava, Morava, cosi tak bolavá* od Kútov, *Bár sem z Ringelsdorfu* z Gajár, *Odkázal nám král uherskí* zo Senice, v textoch ktorých sa objavujú konkrétne historické miesta bojov (Mjenin, Hollabrun). Pieseň *Nad uherskú krajinú* z Moravského Jána je z obdobia buržoáznej revolúcie 1848 - 49 a pieseň *Pješáčku, pješáčku, ťažká služba tvoja* zo Skalice sa vzťahuje na prvú svetovú vojnu.

Harmonická pieseň západoeurópskeho štýlu *Ked sem sa odbírau* zo Suchohradu veľmi konkrétne hovorí o prusko - rakúskej vojne (r. 1866) a bitke pri Lamači. Prusi tesne pred prímerím snažili sa zmocniť Bratislavy, ale boje boli nakoniec zastavené.

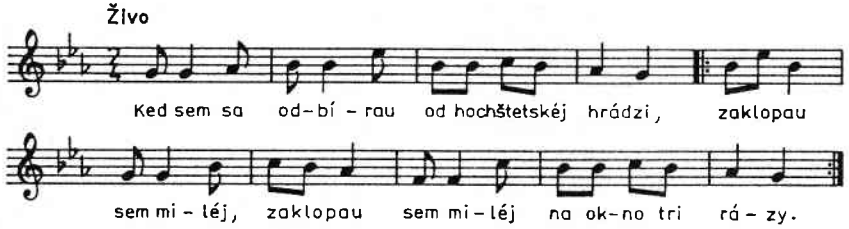

1. *Ked sem sa odbírau*
   od hochštetskéj hrádzi,
   /:zaklopau sem miléj:/
   na okno tri rázy.

2. *Dobre sa mjej, milá,*
   holubičko sivá,
   /:kdo ví, či sa kedy:/
   stretneme za živa.

3. *Bo já na hraňice*
   české povandrujem,
   /:naproci Prajzovi:/
   tam bojovat budem.

4. *Vy Prajzi, vy Prajzi,*
   co máte za pána,
   /:že sa mu zlúbiua:/
   tá prešpurská brána.

5. *Tá prešpurská brána,*
   tí lamačské kopce,
   /:tam sme vám, Prušáci,:/
   vytrepali krpce.

Pieseň pomerne vzácne obsahuje viacero dejových fáz v jednom celku (lúčenie s milou, boj, koniec boja). V prvej a druhej slohe ľudovej piesne sa dozvedáme, že vojak od Hochštetna (*od hochštetskéj hrádzi*) sa lúčil s milou a pochybuje, či sa spolu ešte niekedy stretnú. V tretej a štvrtej slohe pomenúva presne nepriateľa a miesto, kde ide bojovať (*hraňice české... naproci Prajzovi*) ale i dôležité miesto, ktoré bude brániť (*prešpurská brána*). V piatej slohe je smutná nálada aspoň sčasti nahradená spomienkou na víťazné bojisko (*tí lamačské kopce, tam sme vám Prušáci, vytrepali krpce*).

Peter Michalovič

Použitá literatúra

Burlasová, S.:Vojenské a regrútske piesne. Bratislava, 1991.

ENCY 1995

ENCY - skratka z anglických slov European Nature Conservation Year, v preklade "Rok ochrany európskej prírody", bol vyhlásený z podnetu Rady Európy, ktorého členom je Slovenská republika od 30. júna 1993.
Heslom akcie je "Mysli na budúcnosť, staraj sa o prírodu". Veta, v ktorej by miesto "...staraj sa o ..." lepšie vyznelo "...váž si ...".

Príroda - slovo, ktoré v každom z nás vyvoláva spomienky na príbehy z mladosti, túžbu poznať neznáme, chvíle oddychu v období dovoleniek, dni strávené v záhrade, vinohrade, lese.

Príroda - nesmierne zložitý systém, ktorý nie je možné pochopiť. Príroda, o ktorej sme schopní tvrdiť, že sme jej pánmi, v skutočnosti sme však len jedným zo živých druhov, ktorý sa zrodil z jej lona. I keď sme sa čiastočne vymanili z úplnej závislosti od jej rozmarov, je celá ľudská spoločnosť závislá na daroch, ktoré nám poskytuje. Príroda - slovo, s ktorým sa v súčasnosti najčastejšie spája slovo zdravie. Pre existenciu človeka bola a bude neporušená príroda prvoradou podmienkou jeho bytia v tomto svete.

Zdravie, stav, ktorý dáva i berie zmysel života. Pre zdravie potrebujeme zase len zdravú prírodu. Jedna múdrosť hovorí, že choroba vchádza do človeka ústami. Hocikto z nás sa cíti byť z titulu svojho spoločenského, finančného, či iného dôvodu nezávislý od prírody, no veľmi sa mýli. Čistá voda, potraviny, ovzdušie, dostatok kvalitnej pôdy, harmónia v krajine vplývajú na nás všetkých rovnako. Pocit pána sa mení na pocit obavy a strachu. Máme obavy zo suchého roku, rakoviny, ozónovej diery, nepatrných atomárnych častíc a čo horšie, máme obavy pri zrode nového človiečika, ktorému ešte pred jeho príchodom ničíme jeho zdravie a budúcnosť, jeho prírodu, ktorú by si dokázal azda vážiť lepšie ako jeho rodičia.

Hovorí sa, že všetko so všetkým súvisí. Ekonomika žiadneho štátu nemôže existovať bez zdravých ľudí a zdraví ľudia bez nepoškodenej prírody a nepoškodená príroda bez zdravej a silnej ekonomiky. Ak je jedna z týchto hodnôt poškodená, dochádza k veľkým škodám na ostatných hodnotách.

Zmeny nastávajú veľmi pomaly a nebadane, keď sa začnú očividne prejavovať, je už väčšinou neskoro. Odsúvanie a neriešenie problémov v domnienke, že sa nás to netýka, že je čas, vedie k nenapraviteľným škodám.

Je naivné si myslieť o čistote jednania tej - ktorej vyspelejšej krajiny v otázke vzťahu k našej krajine a jej prírode. Snahy zbaviť sa nepohodlných odpadov všetkých druhov i za cenu zaplatenia obrovských finančných vkladov do týchto aktivít môžu viesť ku škodám, ktorých čiastka mnohonásobne prevýši "darované financie". Mnohí si ani neuvedomujú, akými spôsobmi sa k nám dostávajú tieto odpady. V každej obci sa predáva napr. šatstvo privezené v tonách a ponúka za nepatrné peniaze, a čo sa

nepredá, ponúkne sa na spálenie - zadarmo. Naozaj zadarmo? Štipľavý dusivý dym klesajúci k zemi zamorujúci obce je tým darom... Sú však snahy dovážať i horšie "veci".

V krajine sa stále viac prejavuje nedostatok vody, pitnej i úžitkovej. Stále zreteľnejšie sa prejavuje poškodenie lesov v nížine i v kopcoch. Na svet prichádza stále viacej detí s poškodeným zdravím.

Mozaika prírody je nesmierne pestrá. Na jej uchovaní sa musíme podieľať všetci, každý podľa možností a schopností. Ak si budeme prírodu vážiť, sama sa o nás postará.

Ján Hrbatý

Turistika na Záhorí

Záhorie ako uzavretý región láka svojou prirodzenou mnohotvárnosťou nielen peších turistov, ale aj lyžiarov, cyklistov, horolezcov i vodákov. Aká krajinná rozmanitosť! Pri Morave rovina, smerom na východ zvlnená, v strede dunová lesná krajina Boru, po okrajoch Lakšárska pahorkatina a na východe horská oblasť Malých a Bielych Karpát a Myjavskej pahorkatiny. Nájdeme tu poľné porasty, trávnaté nížinné i horské lúky, osamelé lužné lesy, borovicové háje, pestré horské lesné porasty, rozmanité skalné útvary, dlhé doliny, jaskyne, priehrady, úhľadné dediny, chránené i nechránené rekreačné oblasti. Prejdime sa s bratislavskými turistami po strednej a severnej časti Záhoria.

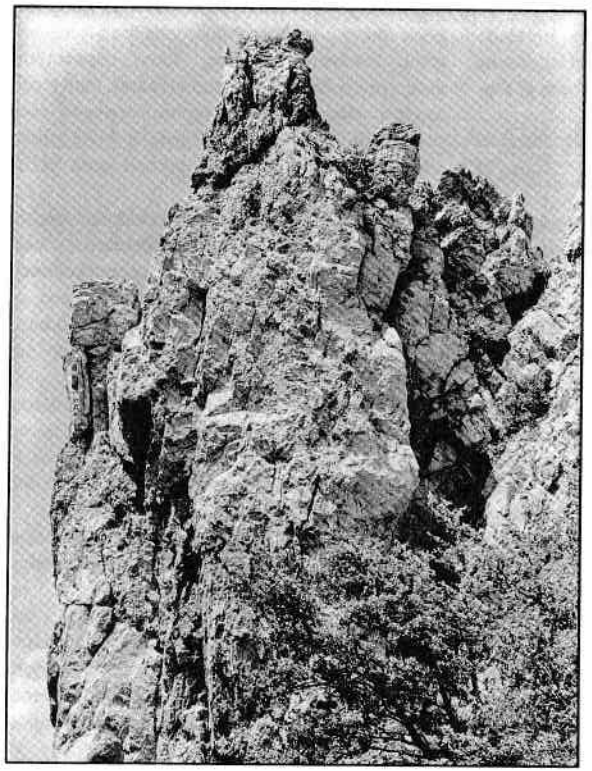

Vápenná v Malých Karpatoch. Foto: F. Pisoň

Plavecké Podhradie nás láka ako východisko na Plavecký hrad. Cesta je pestrá. V obci vidíme zachovaný kaštieľ so štyrmi nárožnými vežami. Od ruín hradu máme pekný výhľad a na Pohanskej navštívime staré keltské hradisko. Oddýchneme si na Klokoči a na Vápennej sa duševne osviežime a zostúpime v Sološnici.

Vyhľadávaná je krásna trasa z Plaveckého Podhradia so značne strmým výstupom na Báborské, ktorá vedie po spojení s hrebeňovkou pri Amone na prekrásny Klokoč. Je to trávnatý kopec so skalami, voňavými kvetmi, dobrým výhľadom na okolité kopce a výborným vzduchom. Človek sa s ním nerád lúči, keď schádza lúkou, aby zabočil modrou doľava ku Sklenným hutám. Tam sa odbočí aj vtedy, keď sa ide na Sklenú hutu zo Sološnice. Pri trase zo Sološnice, ak sa nejde priamo žltou, sa vystúpi najprv na Vápennú (Roštún) a potom na Malú Vápennú. Je to jedna z perál pohoria. Chodník vedie po úzkom vápencovom hrebeni a chôdza po ňom poskytuje turistovi estetické zážitky. Na okolí sú vzácne teplomilné rastliny. Hniezdi tu hároh veľký, preto bol pred jeho vyhynutím prístup do tejto oblasti zakázaný. Na Malej Vápennej je cvičný horolezecký terén. Napokon sa na Sklenú hutu dostanete aj z Plaveckého Mikuláša, keď idete zelenou, a od bývalého poľovníckeho zámočka Mon repos na hrebeni cez Amon na Klokoč červenou značkou.

Kuchyňa je vyhľadávaná ako východisko na Vysokú, jednu z dominánt Malých Karpát. Okolo Dušičiek sem smerujú skupiny zo všetkých strán. Poklonia sa pamiatke zosnulých kolegov, ktorých mená sú pribité na tabuľkách na kolmej stene vrchu. Jedni idú zo stanice modrou značkou cez Kuchyňu, za dlhou obcou sa dostanú do polí, lúk a lesov k bývalému poľovníckemu zámočku Vývrat a pokračujú pri neustálom stúpaní lesom a napokon otvoreným terénom. Pri opatrnom zostupe po skalách smerom na východ stretajú turistov prichádzajúcich zo Zochovej chaty. Pri Zochovej chate vystúpia pri bazéne spolu s červenou značkou a na svahu pri Tisových skalách odbočia doľava. Pohodlným lesným chodníkom prídu na Zámčisko, odtiaľ do Modry. Zachované valy keltského hradiska, krásny výhľad na Modru a Podunajskú nížinu im vynahradí námahu z dlhšej trasy. Iní po zostupe z Vysokej z modrej značky odbočujú na červenú na Taricové skaly, kornplex skál na hrebeni, ktorý pripomína Súľovské skaly. Žiada sa opatrná chôdza ako pri vysokohorskej turistike. Na rázcestí pri modrej odbočia doprava a cez Holint sa dostanú lesným chodníkom na Sklenú hutu. Veľká lúka, potok, slivkové a orechové stromy i názov pripomínajú niekdajšiu osadu. Po zvyčajnom oddychu si jedni volia cestu okolo horárne Zabité do Dolian, iní, častejšie, do Častej.

Novú cestu na Sklenú hutu naši turisti objavili zo stanice v Rohožníku cez Rozárku do sedla pohoria a ďalej na spomínaný Holint.

Plavecký Mikuláš je východiskom k priehrade Buková. Ďalej po hrebeni Hrubého Kamenca, na jar so vzácnymi kvetmi v jeseni s množstvom chutných drienok, dostaneme sa na Korlátko. Iný chodník z Plaveckého Mikuláša ide popri chate Breziny k strmému výstupu na hrad Ostrý Kameň (Ostríž), odkiaľ vedie červená značka vápencovým hrebeňom Zárub až k Havranici, známej z poézie J.Hollého. Výhľad z Ostríža na Záhorie, z Havranice na Trnavskú nížinu, pestré skalné útvary, bohatá flóra, to sú milé zážitky z najkrajšej malokarpatskej túry.

Za Hollým na Dobrú Vodu sa vyberieme z Hradišťa pod Vrátnom. Môžeme navštíviť Hollého hrob, pamätnú izbu i hrad Dobrú Vodu. Keď budeme pokračovať červenou značkou, prídeme až do Brezovej. Na Bradlo a na Myjavu sa vypravíme z Brezovej červenou značkou na osobitnej túre. Na Myjavskej pahorkatine sa nám ešte ponúka túra zo Sobotišťa na Podbranč, hrad Branč a ďalej na Myjavu.

Východiskom do Bielych Karpát je staroslávna Skalica. Pekná panoráma mesta sa nám núka, keď ideme z vlaku pešo cez vinice k samote Salaš a odtiaľ do Zlatníckej doliny. Do doliny sa môžeme vyviesť autobusom a odtiaľ pokračovať žltou značkou na Čupy a kopanicami do Vrboviec.

Zo Zlatníckej doliny sa dá ísť značeným chodníkom na Mlynky, odtiaľ lesom, lúkami a sadmi do Strážnice, na Kněždub alebo do Sudoměřic.

Na osamelé Zámčisko v Chvojnickej pahorkatine nad Únínom sme vyšli neznačkovaným chodníkom. Na tomto hradisku sme nenašli nijaké ruiny, iba stopy po vykopávkach.

Málo sa zatiaľ využíva nížinná turistika. Prešli sme Bor z Plaveckého Mikuláša do Bilkových Humeniec a okolo kaplnky Márie Magdalény do Šaštína. Hrádzou popri Morave sme sa dostali na túrach od Devína až po Skalicu. Našli sme tu zachovalú, takmer neporušenú prírodu, krásne lúky, lužné lesy, mŕtve ramená Moravy, tichú rovinu a množstvo pestrých motýľov, hojnosť vodného vtáctva a vzácneho rastlinstva. Chodník po hrádzi objavili a začínajú využívať aj cykloturisti a zredukovaný tok Moravy slúži zase vodným turistom.

Veľké turistické možnosti nížinnej i lesnej turistiky a pre mnohých ani malokarpatskej turistiky na Záhorí nie sú plne využité. Pozývame vás na návštevu. Neoľutujete. Nájdete tu, čo ste inde nenašli.

Konštantín Palkovič

Kríž u cesty

(Vypráva Michal ...)

Na hradskej od Stupavy k Malackám na krížnej ceste, ktorá vedie z Lozorna do Zohoru, stojí kríž a pri ňom stĺp, ktorý označuje, kam ktorá cesta vedie. O pôvode tohoto kríža koluje nasledujúca povesť:

V Zohore bola muzika, ku ktorej prišli šuhaji aj z Lozorna. K ránu vracali sa 4 domov a traja zohorskí vyprevádzali ich až na križovatku. Tu sa pohádali medzi sebou skrz jedno dievča a strhla sa medzi nimi ruvačka. Jeden Zohoran vytiahol nôž a chcel bodnúť soka v láske, ale v tej trme-vrme sa zmýlil a bodnul svojho najlepšieho kamaráta tak, že tento mrtvý klesnul na zem. Mladíci sa rozpŕchli a ten vrah, keď videl, čo urobil, veľmi toho ľutoval. Ale čo sa stalo, nedalo sa zmeniť. Nevrátil sa domov, ale išiel za svojou milou, o ktorej vedel, že stráži ovocie v záhrade. U nej bol do rána a tam ho potom pandúri chytili.

Hovoria však niektorí, že bodnutý nebol mŕtvy, ale že keď klesnul k zemi, prosil kamarátov, aby ho tam nenechali, ale aby ho zaviedli do Stupavy k doktorovi. Šuhaji priniesli z najbližšieho domu rebrík, naložili raneného naň a tak ho doniesli do Stupavy, kde mu lekár teprvé nôž z rany vytiahnul, ale zároveň aj pre kňaza poslal. Šuhaj tam zomrel.

Ten, ktorý ho zabil, dostal vraj mierny trest, niekoľko rokov žaliara, ale v tehdajšej dobe neboly žaliare tak spôsobné a pekné, jako teraz sú, a šuhaj dostal tak silnú lámku, že mu ruky úplne zdrevenely a museli ho krmiť. Každý týždeň prišla za ním sestra a tá ho vždy krmívala. Pýtaval sa jej, jestli ešte mamička žije a hovorieval:" Nech keby som ja len bol posluchnul, nebolo by sa to stalo." Slobody však viacej nevidel, nemoc ho tak zkvárila, že vo väzení zomrel.

A na tom mieste, kde sa tá vražda stala, postavila rodina žaliarovaného kríža, ktorý sa doposiaľ vždy obnovuje, keď už zostárne.

Toto miesto má však doposiaľ zlú povesť. Poneváč je na križovatke, číhavali tam do nedávna zlí ľudia na cestujúcich a mnohého tam olúpili. To prestalo konečne až vtedy, keď železnica bola vystavená a ľudia prestávali tade cestovať.

Avšak doposiaľ vyhýba sa tomu sám okolitý ľud, aby tam tade v noci nešiel.

Povesť zapísal Ferdinand Dúbravský

TIE ŠAŠTÍNSKE ZVONY K SEBE NÁS VOLAJÚ...

Šaštínska bazilika, tuš, 1993, Štefan Zajíček

1. júla 1995 sme v slovenskej mariánskej metropole v Šaštíne uprostred Záhorskej nížiny privítali hlavu katolíckej cirkvi, svätého otca, pápeža Jána Pavla II. Posol pokoja požehnal v tento historický deň v Šaštíne ľud nášho kraja a pozdravil v mene Lásky susedné národy.

* * * * * * * * * * * * * * * *

Holíčska fajansa v Bratislave

V podvečer 17.5.1995 sa v priestoroch Zichyho paláca v bratislavskom starom meste pri príležitosti slávnostného otvorenia výstavy prezentujúcej 10 ročné úsilie keramikárskej dielne Holíčska fajansa Pollák Slovakia, ktorá nadviazala na výrobu kedysi slávnej holíčskej manufaktúry z tereziánskeho obdobia, stretlo viac než 80 rodákov zo Záhoria žijúcich v Bratislave a obdivovateľov fajansí s mladým kolektívom keramikárov, predstaviteľov mesta Holíč vedenými viceprimátorom Ing. V. Horákom, zástupcami kultúrnych a informačných inštitúcií a pracovníkmi Záhorského múzea v Skalici. V rušnom bratislavskom prostredí ocenili záujem o tradičné hodnoty regiónu a spoločné úsilie o ich pestovanie a prezentáciu v širšom meradle, pričom nadviazali mnohé osobné a pracovné aj do budúcnosti prospešné kontakty.

-mz-

* * * * * * * * * * * * * * * *

Redakčná rada v Častkove

18. mája 1995 sa zišla na svojom tohtoročnom druhom zasadnutí redakčná rada vlastivedného časopisu Záhorie v malebnom ČASTKOVE ležiacom na Myjavskej pahorkatine .

Zľava: L. Košík, V. Petrovič, K. Palkovič, J. Vaníček, B. Kolény, A.M. Ilenčíková, M. Zajíčková a starosta Častkova Š. Juráš

Vďaka bezprostrednému pozvaniu člena redakčnej rady pána ev. farára Branislava Kolényho a pochopeniu obecného úradu a starostu obce Štefana Juráša sme mohli rokovať v príjemnej a srdečnej atmosfére. Pohostinnosť našich priateľov nás milo prekvapila. Zasadnutie na úvod pozdravil starosta obce, ktorý v krátkosti predstavil svoju obec a zaželal rade plodnú debatu.

Vedenia zasadnutia sa potom ujala PhDr. Mária Zajíčková, predsedníčka redakčnej rady. Po kontrole uznesení z predchádzajúceho zasadnutia sa prítomní členovia vyjadrili k Záhoriu č.2/95. Ďalej redakčná rada schválila obsah nového čísla a zaoberala sa skvalitnením obsahu ďalších čísiel časopisu. Pracovníci múzea informovali ostatných členov o ekonomických otázkach zabezpečenia vydávania časopisu a predostreli nové možnosti a riešenia. Či sa ujmú, ukáže čas.

S vďakou sme pokračovali prehliadkou obce, keď sa našimi sprievodcami stali páni Štefan Juráš a evanjelický farár Branislav Kolény. Príjemné bolo naše zistenie, s akou láskou títo páni rozmýšľajú nad ďalším zveľaďovaním svojej obce. Prezreli sme si dve dominanty Častkova, evanjelický i katolícky kostol (ten prvý postavený v rokoch 1876-77, druhý katolícky kostolík v roku 1939), stretli niekoľko milých ľudí, s ktorými sme prehodili zopár slov.

Pri priateľskom rozhovore sme otvorili i otázku, ako sa odráža súčasná svetová a

domáca politika plná násilností, agresivity do života prostých ľudí. Zhodli sme sa v názore, že náš časopis má v oblasti presadzovania ľudskosti a tolerantnosti k blížnemu veľké možnosti pôsobenia, najmä ak sú podložené niekoľkostoročnými zažitými skúsenosťami našich predkov.

Vladimír Petrovič

* * * * * * * * * * * * * * * * *

Výstava k storočnici Michala Tillnera

Michal Tillner v ateliéri

Dňa 18. mája 1995 presne v deň 100. výročia narodenia známeho slovenského maliara bolo slávnostné otvorenie výstavy výberu jeho obrazov a kresieb usporiadanej v Galérii mesta Bratislavy v Mirbachovom paláci. Za účasti manželky a početného publika, vrátane rakúskeho veľvyslanca SR Dr.Emanuela Pammera a kultúrnej atašé Dr. Stelly Avalone výstavu otvoril riaditeľ galérie Fedor Kriška, ktorý vyzdvihol rozhodujúci podiel na príprave výstavy a vydaní katalógu s farebnými reprodukciami agilnej manželky umelca pani Lili Tillnerovej.

Obsiahle úvodné slovo o tvorbe umelca predniesol Prof.Dr. Tomáš Štraus z Kolína nad Rýnom, zasvätený znalec Tillnerovho diela a jeho dávny priateľ.

V kultúrnom programe vystúpilo Moyzesovo kvarteto s vynikajúcou interpretáciou skladby Franza Schuberta. Michal Tillner sa síce narodil vo Viedni, ale pochádzal zo starej habánskej keramikárskej rodiny z Malaciek, odkiaľ odišiel už ako 14 -ročný chlapec do sveta. Študoval vo Viedni na umelecko - priemyslovej škole u profesorov Hoffmanna, Bauera a Klabera. Počas svojich dlhých desaťročí potuliek po Európe a dokonca aj severnej Afrike sa živil reklamnou grafikou, pričom dlhšie zakotvil ako návrhár v Berlíne, v ateliéroch filmovej spoločnosti UFA. Od roku 1938 žil v Bratislave, pričom sústavnejšie začína maľovať až po vojne a potom najmä od druhej polovice 50. rokov s postupným uvoľňovaním spoločenského života u nás a nástupom aj mladších pokolení k výtvarným výbojom k modernému umeniu.

Vystavená kolekcia Tillnerových obrazov a kresieb zoznamuje návštevníka so všetkými tvorivými obdobiami umelca od jeho spomínaného nástupu od konca 50. rokov najprv v roku 1957 na výstave s tvorbou impresívnych realistických krajín a potom na výstave v roku 1959 s prudkou zmenou k preferovaniu kontúry vyčleňujúcej čisté farebné plochy až po postupné smerovanie k abstrakcii motívu mesta, odkiaľ bol iba krôčik k nezobrazujúcej geometrickej maľbe.

Paralelne rozvíjal Michal Tillner aj znakový plošný dekoratívny námet slovenských drevenic čerpaných z Liptova, kam chodieval, a záhorských chalúp a stodôl, kde na konci života tvoril.

Vystavené kresby ukazujú Michala Tillnera ako pohotového kresliara energickým ťahom tušom a fixom v krajinárskych námetoch prevažne z vidieka, ale aj civilistických mestských motívov.

Z Tillnerovej umeleckej pozostalosti, uchovávanej v zbierkach Záhorskej galérie v Senici, je na výstave zastúpených okolo 20 obrazov. Výstava potrvá do konca júna 1995.

Štefan Zajíček

PREDSTAVUJEME SA VÁM

PETER MICHALOVIČ

Dátum narodenia: 20. 11. 1964
Miesto: Skalica
Ukončené štúdium: ZŠ v Skalici, Gymnázium Skalica, Pedagogická fakulta v Nitre - slovenský jazyk a hudob. výchova, v rokoch 1990 - 1992 štúdijný pobyt na Ústave hudobnej vedy SAV v Bratislave
Zamestnanie: muzikológ Záhorského múzea Skalica, vedľajší pracovný pomer - odborný prac. ÚHV SAV v Bratislave
Špecializácia a odborný záujem: etnomuzikológia, hudobná kultúra na Záhorí, mapovanie všetkých dôležitých prameňov týkajúcich sa ľudovej hudobnej kultúry v tomto regióne
Významnejšie výskumy a témy: ľudová hudba v malomestskom prostredí, zbierky ľudových piesní v záhorskom regióne, staršie zápisy ozdobného spevu, ľudové hudobné tradície v Skalici a v okolitých obciach, hudba a tanec vo výtvarnom prejave a v ľudovej piesni
Stav: ženatý, jedno dieťa - trojročná Alžbetka
Záľuby: aktívna hra v ľudovej hudbe Skaličan, úprava ľudových piesní a hudba vôbec, spoznávanie mentality ľudí iných národností a ich hudobného cítenia
Čo vás teší a trápi: teší ma, keď si ľudia medzi sebou rozumejú ako hráči pri dobrom blues. Mám rád, keď človek niečomu verí, uznáva (nielen materiálne) hodnoty a niečoho si váži, nielen sám seba. Trápi ma násilie a zneužívanie ľudskej sily proti iným ľuďom a proti samotnej prírode
Profesionálny cieľ: mať dostatok síl na terénny výskum, než odídu poslední informátori o tradičnej ľudovej hudobnej kultúre

Oprava

V čísle 2/95 sme na strane 28 nesprávne uviedli názov inštitúcie, ktorej predsedom je PhDr. Vladimír Petrík, CSc. Jedná sa o Asociáciu organizácií spisovateľov Slovenska. Ospravedlňujeme sa.

K fotografii na zadnej strane obálky

Niet snáď na Záhorí obce, kde by sa nenachádzal pamätník venovaný obetiam 1. a 2. svetovej vojny. Niet snáď na Záhorí rodiny, ktorá neprišla v týchto vojnách o niekoho z blízkych.

Desiatky pamätníkov, ktorými je posiate Záhorie sú mementom do budúcnosti. Na poslednej strane nášho časopisu je pamätník z Gbelov.

Záhorie 3
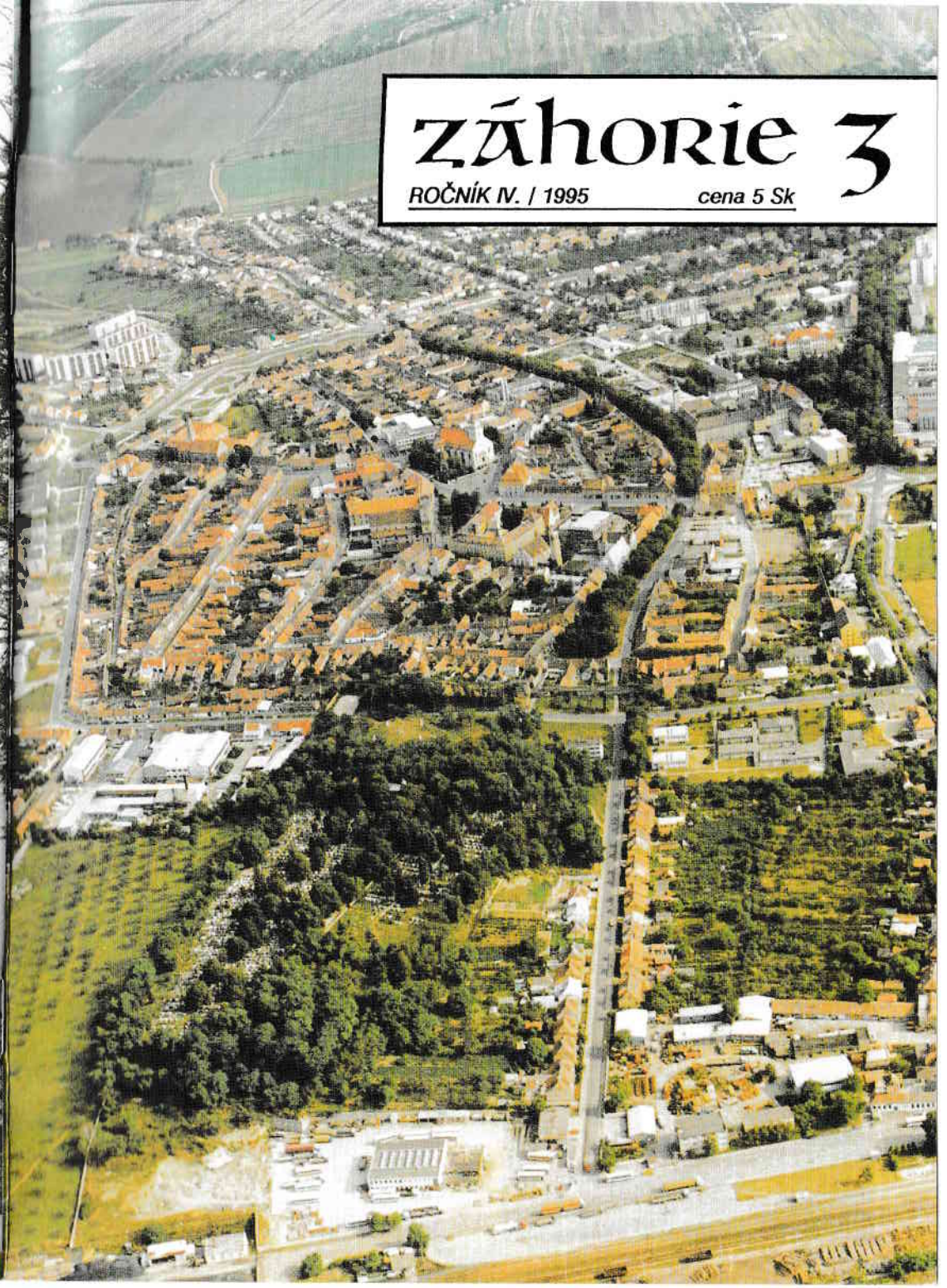
ROČNÍK IV. / 1995 cena 5 Sk